

**‘Acâibü’l-Mahlûkât’ta Denizler ve Adalara Dair Rivayetlerin Coğrafi ve
Mitolojik Boyutları**
**Geographical and Mythological Dimensions of the Narratives about Seas and Islands in
‘Acaib al-Makhluqat**

Öznur ALKAN* - Hayri ALKAN*

Öz

13. yüzyılın önemli coğrafyacılarından biri olan Zakeriyyâ b. Muhammed el-Kazvinî, ‘*Acâ’ibü’l-Mahlûkât ve Garâ’ibü’l-Mevcûdât*’ adlı eseriyle bilinmektedir. Müellifin iki temel eserinden biri olan ‘*Acâ’ibü’l-Mahlûkât*’ hem kapsamı hem de etkisi bakımından diğerinden daha fazla tanınmaktadır. Bu eser, İslâm dünyasında olduğu kadar batıda da geniş yankı uyandırmış, yüzyıllar boyunca birçok dile tercüme edilmiş ve neşredilmiştir. Kazvinî, Belh ekolü geleneğini takip etmiş ve eserlerini bu geleneğe göre kaleme almıştır. ‘*Acâ’ibü’l-Mahlûkât*’ temelde kozmografik bir anlayışla yazılmış olmakla birlikte, gök cisimleri, evrenin düzeni, iklimler ve yeryüzü unsurlarını açıklayan kapsamlı bir doğa tasvirini içermektedir. Bununla da sınırlı kalmayarak mineraloji, astroloji, tıp, biyoloji, jeoloji ve zooloji gibi birçok bilim dalına ilişkin gözlem ve açıklamalar sunmakta; aynı zamanda coğrafi ve mitolojik unsurlara da yer vermektedir. Öyle ki, içerdiği kapsamlı ve çeşitli bilgilerle tam anlamıyla ansiklopedik bir nitelik taşımaktadır. Bu makalede denizlerde ve adalarda yaşayan; dış görünüşleri alışılmış insan ve hayvan tiplerinden farklı olan ilginç mahlûkât ve sıra dışı hayvan türleri anlatılmakta, bu varlıkların özellikleri ile aralarındaki benzerlik ve farklara değinilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Zakeriyyâ b. Muhammed el-Kazvinî, ‘*Acâ’ibü’l-Mahlûkât*, Hayvanlar, Yaratıklar.

Abstract

Zakariyya ibn Mohammad al-Qazwini, one of the most important geographers of the 13th century, is known for his works ‘*Aja’ib al-Makhluqat and Ghara’ib al-Mawjudat*. One of the author’s two main works ‘*Aja’ib al-Makhluqat*, is better known than the other in terms of both its scope and impact. This work had a wide repercussion in the West as well as in the Islamic world and has been translated and annotated into many languages over the centuries. Qazwini followed the Balkhi tradition and composed his works in accordance with this tradition. Although ‘*Aja’ib al-Makhluqat* was written with a fundamentally cosmographic understanding, it contains a comprehensive description of nature, explaining the order of the universe, celestial bodies, climates and earthly elements. Not only limited to that, but it also presents observations and explanations related to many branches of science such as mineralogy, astrology, medicine, biology, geology and zoology; it also includes cultural elements such as geographical and mythological elements. In the event that has a truly encyclopedic quality with the comprehensive and diverse information it contains. In this article, interesting makhluqat and unusual animal species that live in the seas and on lands and whose external appearances are different from the usual human and animal types are described, and the characteristics of these creatures and the similarities and differences between them are mentioned.

Keywords: Zakariyya Ibn Mohammad al-Qazwini, ‘*Aja’ib al-Makhluqat*, Animals, Creatures.

Bu makale 30.10.2025 tarihinde dergimize gönderilmiş; 31.10.2025 tarihinde hakemlere gönderilme işlemi gerçekleştirilmiş; 01.06.2026 tarihinde hakem raporlarının değerlendirilmesi sonucu yayın listesine dâhil edilmiştir.

Makaleye atıf şekli; Öznur Alkan- Hayri Alkan, “‘Acâibü’l-Mahlûkât’ta Denizler ve Adalara Dair Rivayetlerin Coğrafi ve Mitolojik Boyutları”, *Müellif Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, S. 5, (Haziran 2026), s. 92-111.

* Dr., Bir Kuruma Bağlı Değildir, Türkiye, E-mail: oznuralkan27@gmail.com, Orcid: 0009-0005-2820-2725.

* Dr., Bir Kuruma Bağlı Değildir, Türkiye, E-mail: asilhayri6527@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-3035-8367.

Giriş

Kazvinî, Klasik dönem diye adlandırdığımız geç dönem İslâm coğrafyacısıdır. ‘*Acâibü’l-Mahlûkât* adlı eseri, İslâm bilim tarihi literatürüne coğrafya ve kozmografya alanlarında ortaya konmuş temel eserlerden biridir. Her ne kadar bir coğrafya ve kozmografya eseri olsa da aynı zamanda astroloji, tıp, mineraloji, zooloji, jeoloji ve etnografya sahalarında da değerlendirilebilecek niteliktedir. Dolayısıyla eser, yalnızca tek bir disiplinin ürünü olmayıp, müellifin geniş ilmî birikimini ve dönemin disiplinler arası yaklaşımını yansıtmaktadır. Bu ilmî birikimin oluşumunu daha iyi anlayabilmek için Kazvinî’nin hayatına yakından bakmak gerekmektedir.

Asıl adı Ebû Yahyâ Cemâlüddîn Zekerîyyâ b. Muhammed b. Mahmûd b. Yahyâ olan Kazvinî¹, 598/1202 yılında Kazvîn şehrinde doğmuştur. Enes b. Mâlik el-Ensârî el-Neccârî soyuna mensuptur². Müellif, çocukluk ve ilk öğrenim yıllarını doğduğu şehirde geçirmiştir³. Onun ilmî kişiliğinin şekillendiği tarihsel bağlam da dikkate değerdir; zira Orta Doğu’da siyasi istikrarsızlıkların ve dış tehditlerin yoğun olmasına rağmen, ilmî faaliyetlerin canlılığını koruduğu bir dönemde yaşamıştır⁴. Nitekim 631/1233 yılında Dimaşk’ta bulunduğu sırada tasavvuf ve İslâm düşünce tarihinin önde gelen isimlerinden Muhyiddin İbnü’l-Arabî (öl. 638/1240) ile tanışmış ve onun fikirlerinden etkilenmiştir⁵. Aynı dönemde Musul’u ziyaret etmiş ve burada Arap edebiyatının seçkin temsilcilerinden Ziyâeddin İbnü’l-Esîr (öl. 637/1239) ile filozof, astronom ve matematikçi Esîrüddîn el-Ebherî (öl. 663/1265) gibi dönemin önemli âlimleriyle görüşmüştür⁶. Özellikle Ebherî ile kurduğu temas, onun ilmî yönünü doğrudan etkileyen ve metodolojik bakışını şekillendiren bir dönüm noktası olmuştur⁷.

Bu ilmî çevrelerle yoğun ilişkilerinin ardından Kazvinî, Abbâsî Halifesi Müstansır-Billâh (623–640/1226–1242) döneminin sonlarına doğru Bağdat’a gitmiş ve Hille Kadılığı’na tayin edilmiştir. Halife Müsta’sım-Billâh (640-656/1242-1258) döneminde ise 652/1254 yılında Vâsıt Kadılığı görevine getirilmiştir⁸. Kûfî mahlasıyla da tanınan Kazvinî, bir süre Kûfe’de ikâmet etmiştir⁹. Ancak Moğolların Bağdat’ı ele geçirmesi, onun kariyerinde yeni bir dönemin başlamasına sebep olmuş¹⁰; bu tarihten sonra resmî görevlerden uzaklaşıp tamamen ilmî faaliyetlere yönelmiştir. Vâsıt’ta bulunan Şerâbiyye Medresesi’nde müderrislik yapmış¹¹; 7 Muharrem 681/7 Nisan 1283 tarihinde Vâsıt’ta vefat etmiş ve cenazesi Bağdat’a götürülerek burada defnedilmiştir¹².

Kazvinî’nin bilinen iki eseri vardır. İlki, İslâm coğrafyacılığı geleneğinde merkezi bir yere sahip olan *Âsârü’l-Bilâd ve Ahbârü’l-İbâd*’dır. Bir önsöz, üç mukaddime ve yedi iklim üzerine kaleme alınan bu eser, İslâm coğrafyacılığını anlama açısından son derece önemli bir

¹ Zekî Muhammed Hasan, *Rehhâletü’l-Müslimîn fî Usûri’l-Vustâ*, Dârü’r-Raidi’l-Arabi, Beyrut 1981, s. 126.

² Kazvinî, *‘Acâibü’l-Mahlûkât ve Garâ’ibü’l-Mevcûdat*, Matbaatü’l-Alamî, Beyrut 2000, s. 3.

³ A. Ramazan Ahmed, *Rihletü ve’r-Rahhâletü’l-Müslimîn*, Cidde t.y., s. 295.

⁴ Norihito Hayashi, “Scientific or Narrative? The Tradition of Illustration of the al-Qazwini’s Ajaib al-Mahluqat in the Late 15th Century Persian Manuscripts”, *Journal of Computational and Theoretical Nanoscience*, C. 23, S. V, (2017), s. 4701.

⁵ Kazvinî, İbnü’l-Arabî hakkında şöyle der: “630/1232 yılında Dimaşk’ta gördüm. Zâhid, ârif, şair, hakîm, edîb ve erdemli bir şeyti. İçerisinde şaşırtıcı şeyler bulunan risaleler yazdığını duydum. (Ayrıca) *Kur’ân*’da kıyamet özellikleri üzerine kitap yazmıştır.” Bk. Kazvinî, *Âsârü’l-Bilâd Ahbârü’l-İbâd*, Dâru Sadır, Beyrut t.y., s. 497.

⁶ Abbâs el-Azzâvî, *Ta’rif bi’l-Müerrihin fî Ahdi’l-Mogûl ve’t-Türkmân*, Şeriketü’t-Ticare, Bağdat 1957, s. 115; Kazvinî, *Âsârü’l-Bilâd*, s. 463; Hayri Alkan, “Kazvinî ve İbnü’l-Verdî’nin Kozmografya Eserlerinde Şifalı Bitkiler: Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. 12, S. IV, (2025), s. 910.

⁷ T. Lewicki, “Al-Kazwini”, *The Encyclopaedia of Islam*, C. 4, (1997), s. 865.

⁸ Azzâvî, *Ta’rif*, s. 115; Zekî Muhammed Hasan, *Rehhâletü’l-Müslimîn*, s. 126; Hayri Alkan, “The Evaluation of The Human Anatomy in Qazwini’s Aja’ib Al-Makhlûqat from The Perspective of Divine Order and Wisdom”, *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 10, S. I, (2026), s. 78.

⁹ Jan Jaap de Ruiter, *Embryology in the ‘Aja’ib al-Makhlûqat of Zakariya b. Muhammad b. Mahmud al-Qazwini*, (Utrecht Devlet Üniversitesi Doğu Bilimleri Basılmamış Doktora Tezi), Utrecht 1985, s. 2.

¹⁰ Corcî Zeydân, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, (çev. Nejdet Gök), İletişim Yay., İstanbul 2012, s. 145.

¹¹ Azzâvî, *Ta’rif*, s. 115.

¹² Kazvinî, *‘Acâibü’l-Mahlûkât*, s. 3; Murat Ağarı, *Kazvinî’nin Âsârü’l-Bilâd ve Ahbârü’l-İbâd’ı (İnceleme-Değerlendirme)*, Kitabevi Yay., İstanbul 2009, s. 3; Azzâvî, *Ta’rif*, s. 116.

kaynak niteliği taşımaktadır¹³. Ayrıca yaklaşık 120 kaynağa dayanması, müellifin geniş literatür bilgisine sahip olduğunu göstermektedir¹⁴.

Kazvinî'nin ikinci eseri '*Acâibü'l-Mahlûkât ve Garâ'ibü'l-Mevcûdat*'tır. Makalemizin esas konusunu oluşturan bu eser, müellifin ilmî birikiminin zirvesi olarak değerlendirebilir. Bu eser, müellifin hem seyahat tecrübelerini hem de geniş ilmî çevrelerle kurduğu ilişkileri bir araya getiren kapsamlı bir sentez niteliği taşımaktadır. Müellif, burada bilimsel ve coğrafi bilgilerin bir özetini sunarak İslâm dünyasında tamamlanmış bir kozmografyanın ilk sistematik tasvirini gerçekleştirmiştir. Eser, kısa sürede ilim çevrelerinde büyük takdir kazanmıştır. Biyoloji, jeoloji, kozmografya ve coğrafya gibi alanlarda bilgi içeren bu eser, 678/1280 yılında Vâsî'ta tamamlanmış¹⁵ ve İlhanlılar döneminin önemli vezir ve tarihçilerinden Atâ Melik Cüveynî'ye (öl. 681/1283) ithaf edilmiş ve kısa sürede ilim çevrelerinde büyük takdir kazanmıştır¹⁶.

Dört mukaddime, iki makale ve bir sonuç (hâtime) bölümünden oluşan eser, özellikle kozmografya ve coğrafya açısından dikkate değerdir. Eserin ikinci makalesi, birinci makaleye kıyasla daha kapsamlı ve ayrıntılıdır¹⁷. Mukaddimelerin ilkinde *acâib'in izâhı*,¹⁸ ikincisinde *mahlûkatın taksimi*,¹⁹ üçüncüsünde *garîb'in izâhı*,²⁰ dördüncüsünde ise *mevcûdatın taksimi* bulunmaktadır²¹. Bu kısımların ardından Birinci makale ayüstü âleme (ulviyyât),²² İkinci makale ise ayaltı âleme (sufliyyât) dair ayrıntılı bilgiler içermektedir. Kazvinî, dört mukaddimeden sonra asıl konu olan Birinci makale yani ayüstü âlemi (ulviyyât) hakkında bilgiler vermektedir. İkinci makale, ayaltı âlemi (sufliyyât) ile ilgili olup anâsır-ı erbaa²³ ve birçok nazar ile fasıldan ibarettir. Daha sonra denizler, dağlar, adalar, nehirler, kuyular, pınarlar, madenler, cinler, devler, ağaçlar, kuşlar, insanlar ve sürüngünlere dair bilgiler yer almaktadır²⁴.

Sonuç (hâtime) bölümünde ise karada ve denizde yer alan, dış görünüşü bilinen insan ve hayvanlardan farklı, ilginç şekilli kavimler ve türler anlatılmakta; bunlardan doğan canlıların benzerlikleri ve farklılıkları üzerinde durulmaktadır. Böylelikle eser yalnızca coğrafya ve kozmografya değil, aynı zamanda zooloji, antropoloji ve folklor açısından da kıymetli bir kaynak hâline gelmektedir²⁵.

'*Acâ'ibü'l-Mahlûkât* adlı eserin günümüze ulaşan yazmaları, içerik bakımından muhtasar ve mufassal olmalarına göre dört ana gruba ayrılmaktadır. M. Streck'e göre Wüstenfeld'in 1848'de Göttingen'de yayımladığı versiyon, 18. yüzyılda gözden geçirilerek değiştirilmiş olan dördüncü gruba dayanmaktadır ve bu, Kazvinî'nin orijinal düzeninden oldukça farklıdır. Nitekim bu metin, H. Etthe tarafından Almanca'ya tercüme edilerek 1868 yılında Leipzig'de yayımlanmış ve Avrupa'da da ilim dünyasının dikkatini çekmiştir²⁶.

Ayaltı Âlemi (Sufliyyât)'ta Yer Alan Denizler ve Adalar

Eserin İkinci Makale'sinde ayaltı âlemi (sufliyyât) konusu ele alınmaktadır. Bu makale birçok nazar ve fasıldan oluşmaktadır. Bu bölümde denizlerin oluşumuna dair şu bilgi verilmektedir: "*Allah'ın yarattığı şaşırtıcı şeylerden biri, deniz suyunun yeryüzünün bazı kısımlarından çekilmesidir. Bu doğal durum gerçekleşmemiş olsaydı, yeryüzünün tamamı sular altında kalacak*

¹³ Kazvinî, *Âsârü'l-Bilâd*, s. 5-621.

¹⁴ Müellifin kullandığı kaynakların bazıları şunlardır: İbnü'l-Fakih'in *Kitâbü'l-Büldân*'ı, İstahrî'nin *Mesâlikü'l-Memâlik*'i, Ebû Dülel'in *Seyahatnâmesi*, Gırnâtî'nin *Seyahatnâmesi*, Mes'ûdî'nin *Mürüccü'z-Zeheb* ve *Me'âdinü'l-Ceyher*'i, Bîrûnî'nin *Âsârü'l-Bâkiye*'si, İbn Havkal'ın *10. Asırda İslâm Coğrafyası*, Makdisî'nin *Ahşenü'l-Tekâsim fî Ma'rifeti'l-Ekâlim*'i, Yâkût el-Hamevî'nin *Mu'cemü'l-Büldân*'ı, Kudâî'nin *Acâibü'l-Mısır*'i.

¹⁵ Hayashi, "Scientific or Narrative? The Tradition of Illustration of the al-Qazvinî's Ajaib al-Mahluqat in the Late 15th Century Persian Manuscripts", s. 4702.

¹⁶ Kazvinî, '*Acâibü'l-Mahlûkât*, s.10; Ağarı, *Kazvinî'nin Âsârü'l-Bilâd*'ı, s. 4-5.

¹⁷ Kazvinî, '*Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 5-390.

¹⁸ Kazvinî, '*Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 10-13.

¹⁹ Kazvinî, '*Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 13-15.

²⁰ Kazvinî, '*Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 15-18.

²¹ Kazvinî, '*Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 18.

²² Kazvinî, '*Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 19-86.

²³ Anâsır-ı erbaa, hava, ateş, su ve toprak olmak üzere dört temel unsuru ifade eder. Kazvinî bu eserin bu unsurlar arasındaki dönüşüm süreçlerini detaylı bir şekilde ele almaktadır. Bk. Kazvinî, '*Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 85-87.

²⁴ Kazvinî, '*Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 87-382.

²⁵ Kazvinî, '*Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 382.

²⁶ Cevat İzgi, "Kazvinî, Zekeriyâ b. Muhammed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. XXV, İstanbul 2022, s. 160.

ve böylece kara parçası, etrafını çevreleyen beyaz kısmıyla birlikte suyun ortasında duran yumurtanın sarısı gibi görünecekti.”²⁷. Ayrıca denizlerde meydana gelen olağanüstü hâller hakkında şu ifadeler yer almaktadır: “Deniz suyunun dört mevsimde, ayların başında ve sonunda, gece ve gündüz vakitlerinde yükselmesi ve dalgalanması gibi hayret verici özellikleri vardır. Suyun yükselmesine gelince, Güneş’in etkisiyle su yumuşar, çözünür ve öncekine göre daha geniş bir alan kaplar. Bunun sonucunda genişleyen suyun kısımları birbirine çarparak beş yöne doğru hareket eder. Yani bu genişmeden dolayı su doğuya, batıya, güneye, kuzeye ve yukarıya doğru yönelir. Nitekim deniz kıyılarında aynı zamanda farklı yönlerden esen rüzgârlar görülmektedir.”²⁸. Bütün bunların ardından denizler ve içerisinde yaşayan tuhaf yaratıklar ve hikâyeler hakkında bilgi verilmektedir.

Büyük Okyanus (Bahrü’l-Muhît)

Büyük Okyanus’un tüm denizleri içine alan büyük bir denizdir. Ebû’r-Reyhân el-Hârizmî’ye²⁹ göre, mamur olan Mağrib’de bulunan Büyük Okyanus, Endülüs sahilinde yer almakta ve *Büyük Deniz* olarak adlandırılmaktadır. Yunanlılar buraya *Okyanus* ismini vermişlerdir³⁰.

Akdeniz (Bahrü’l-Ebyaz)

Eserde belirtildiğine göre, sahili ile Türk toprakları arasında bilinmeyen dağlar ve araziler bulunan bir denizden söz edilmektedir. Bu deniz hakkında şöyle dikkat çekici bir hikâye aktarılır: “Semerkandî’nin³¹ kitabında nakledildiğine göre, Zülkarneyn³² bu denizin kıyısını tanımak istemiş ve bunun için bir gemi göndermiştir. Gemidekilere, bir yıl boyunca denizde seyretmelerini ve kıyı hakkında bilgi toplamalarını emretmiştir. Gemi bir yıl boyunca denizde yol almış, ancak deniz suyundan başka hiçbir şeye rastlamamıştır. Dönmek istediklerinde içlerinden bazıları, ‘Bir ay daha devam edelim, belki kralın hoşuna gidecek bir şey buluruz.’ demiştir. Bunun üzerine yiyecek ve içeceklerini azaltarak bir ay daha denizde seyirlerine devam etmişlerdir. Sonunda, içerisinde insanlar bulunan bir gemiyle karşılaşmışlardır; ancak taraflardan hiç kimse diğerinin dilini bilmemektedir. Zülkarneyn, onlara bir kadın vermiş ve karşılığında bir erkek almıştır. Geri döndüklerinde, adamın biri bu kadınla evlenmiş ve bu evlilikten hem annesinin hem babasının dilini bilen bir çocuk dünyaya gelmiştir. Çocuğa, babasına nereden geldiğini sorması söylenmiştir. Çocuk babasına sorunca o, ‘Denizin öteki kıyısından geldim.’ cevabını vermiştir. Çocuğun, ‘Neden geldiğini sor.’ demesi üzerine baba, ‘Buranın durumunu öğrenmek için bizi kral gönderdi.’ diye yanıtlamıştır. Çocuğun, ‘Sizin kralınız mı var?’ sorusuna ise baba, ‘Evet, fakat bizim kralımız bu kraldan daha yücedir.’ şeklinde karşılık vermiştir.”³³.

Çin Denizi (Bahrü’s-Sîn)

Söz konusu deniz Büyük Okyanus ile bitişik olup, doğudan Kızıldeniz’e uzanıp oradan batıya doğru devam etmektedir. Yeryüzünde, bu denizden daha büyük yalnızca Büyük Okyanus bulunmaktadır. Bu deniz, *Herkend Denizi*³⁴ adıyla anılmaktadır. Denizciler, bu denizde çok sayıda gelgit olayının meydana geldiğini ifade eder. Gelgit olayına dair Ebû’r-Reyhân el-Bîrûnî’nin *Âsârü’l-Bâkiye* adlı eserine atıf yapılarak şu rivayete yer verilmektedir: “Şüphesiz balığın derinliklerden su yüzüne çıkışı, Çin Denizi’nin dalgalı olduğuna işarettir. Deniz sakinleşmeye başladığında ise meşhur bir kuş bütün köylerde yumurtlamaya başlar. Bu kuş hiçbir yere konmaz; yalnızca deniz yüzeyini bilir. Denizin sakinleşmesi, yumurtlama zamanının geldiğine işarettir.”³⁵.

Bu Denizin Adaları

²⁷ Kazvinî, ‘Acâibü’l-Mahlûkât, s. 99.

²⁸ Kazvinî, ‘Acâibü’l-Mahlûkât, s. 99.

²⁹ Hârizmî nispesiyle anılan Ebû’r-Reyhân el-Bîrûnî’dir (öl. 453/1061[?]).

³⁰ Kazvinî, ‘Acâibü’l-Mahlûkât, s. 100.

³¹ Ebû’l-Leys es-Semerkandî’dir (öl. 373/983). Bk. İshak Yazıcı, “Semerkandî, Ebû’l-Leys”, *DİA*, C. XXXVI, İstanbul 2009, s. 473.

³² Zülkarneyn, *Kur’an*’da kendisine büyük güç ve imkân verildiği bildirilen kişidir. Bk. Mustafa Öztürk, “Zülkarneyn”, *DİA*, C. XLIV, İstanbul 2013, s. 564.

³³ Kazvinî, ‘Acâibü’l-Mahlûkât, s. 101.

³⁴ Şimdiki Bengal Körfezi’dir.

³⁵ Kazvinî, ‘Acâibü’l-Mahlûkât, s. 101-102.

Rânc Adası³⁶: İbnü'l-Fakîh'in aktardığına göre, bu adada insan suretinde fakat ahlâk bakımından vahşi hayvanlara benzeyen bir topluluk yaşamaktadır. Dilleri anlaşılmasız olup ağaçtan ağaca sıçrayarak hareket ederler. Adaya özgü bir tür uğur böceğinin kanatları kulaktan kuyruğa kadar uzanır. Ayrıca dağ ineklerine benzeyen, kırmızı renkli ve bazı bölgeleri beyaz olan dağ keçileri bulunur; kuyrukları geyik kuyruğunu andırır ve etleri ekşidir. Bunun yanında kediye benzeyen misk kedileri ve fare kedileri de adada mevcuttur. Adanın en dikkat çekici bölgelerinden biri, Nassân Dağı'dır³⁷. Rivayete göre bu dağda, inekleri yutabilecek kadar büyük fakat filleri yutamayan yılanlar yaşamaktadır. Adaya özgü bir diğer varlık ise manda veya koç büyüklüğündeki beyaz maymunlardır. Bir başka maymun türünün ise göğüsleri beyaz, sırtları siyah renktedir. Zekerîyyâ b. Hakan'ın rivayetine göre, Rânc Adası'nda beyaz, sarı ve kırmızı renkte papağanlar vardır ve bu papağanlar her dili konuşabilmektedir. Ayrıca, insan biçiminde fakat dili anlaşılmasız, insan gibi beslenen bir tür varlıktan da söz edilmektedir. Bu varlıkların beyaz, siyah ve yeşil renkleri olup uçmaya yarayan kanatları vardır. İbn Bahr es-Sîrâfi³⁸, Rânc adalarından birinde bulunduğunu ve orada kırmızı, sarı, mavi ve çeşitli renklerde çok sayıda gül gördüğünü nakletmektedir. O, kırmızı bir kap alıp mavi gülleri topladıktan sonra bunları başka bir yere götürmek istemiş; fakat kabın içinde bir ateş belirmiş ve güller yanmıştır, ancak kap zarar görmemiştir. Sebebini sorduğunda kendisine, “*Bu güller çok faydalı ve şifalıdır; ancak buradan başka bir yere götürülmeleri mümkün değildir.*” cevabı verilmiştir. Muhammed b. Zekerîyyâ'nın aktardığına göre adanın en dikkat çekici özelliklerinden biri de kâfûr ağaçlarıdır. Bu ağaçlar öylesine büyüktür ki gölgelerinde yüzden fazla insan barınabilir. Ağaçların üst kısımlarında açılan deliklerden kâfûr suyu akar ve bu sudan testilerle doldurulur. Orta kısımlarında açılan deliklerden ise kâfûr sakızı elde edilir. Ancak sakız çıkarıldıktan sonra ağaç bir süre içinde kurur³⁹.

Râmenî Adası⁴⁰: İbnü'l-Fakîh, Râmenî Adası'nda çıplak hâlde yaşayan kadın ve erkeklerin bulunduğunu aktarır. Bu topluluğun ağaç tepelerinde yaşadığını, bedenlerini saçların kapladığını ve avret yerlerini örttüklerini belirtir. Sayıları bilinmeyen bu insanların ağaç meyveleriyle beslendiklerini ve insanlardan büyük ölçüde korktuklarını ifade eder. Topluluk arasına biri girdiğinde, onların hemen ağaçlık alanlara kaçtıklarını da kaydeder.

Muhammed b. Zekerîyyâ er-Râzî⁴¹ ise Râmenî Adası'ndaki bu çıplak insanların konuşmalarını ıslığa benzetir ve bu nedenle anlaşılamadıklarını söyler. Ayrıca bu kişilerin korkak tabiatlı olduklarını, boylarının yaklaşık dört karış uzunluğunda bulunduğunu ve saçlarının kırmızı olduğunu belirtir. Er-Râzî, adaya ancak ağaçlara tırmanılarak çıkılabildiğini; adada kâfûr, hayzurân ve bakkam ağaçlarının yetiştiğini ifade eder. Bakkam ağacının fidan gibi dikildiğini, meyvesinin keçiboynuzuna benzediğini ve tadının acı olduğunu da ekler. Bunun yanı sıra er-Râzî, Râmenî Adası'nda büyük merkep biçiminde kerkend (ıstakoz) türü hayvanların yaşadığını ve bu hayvanların başlarında tek bir boynuz bulunduğunu aktarır. Adada ayrıca kuyruksuz mandaların da yaşadığını belirtir⁴².

Selâhi Adası⁴³: Toprakları verimli ve bereketlidir. Buraya gelen insanlar tarafından adadan ayrılmazlardı. Adada çok miktarda altın, gri renkli doğan ve şahinler vardır. Selâhi Adası'ndaki kralın Çin kralıyla herhangi bir ilgisi yoktur. Ülkelerinde yağmur yağmayacağı ve kuraklık olacağı iddia edilse de bunun bir mucize olarak gerçekleşmemektedir. Bu bilgiler İbnü'l-Fakîh'in eserinden nakledilir⁴⁴.

³⁶ Kazvinî'nin *Âsâr*'ında ve İbnü'l-Verdî'nin *Harîde*'sinde *Zânic* şeklinde geçmektedir. Ancak İbnü'l-Fakîh'in *Kitâbü'l-Büldân*'ında *Zâbec/Zâbic* şeklinde imlenmiştir. Bk. Kazvinî, *Âsârü'l-Bilâd*, s. 30; İbnü'l-Verdî, *Harîdetü'l-'Acâ'ib ve Ferîdetü'l-Garâ'ib*, (Tsh. Mahmûd Fahurî), Dârü's-Şarkî'l-Arabi, Halep, 1991, s. 113; İbnü'l-Fakîh, *Kitâbü'l-Büldân*, s. 66; *Zâbec/Zâbic* şimdiki Sumatra'dır. Bu ada, Endonezya'ya ait bir adadır. Bk. Stefano Carboni, *The Wonders of Creation and Singularities of Painting a Study of the Ilkhanid London Qazvinî*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2015, s. 353.

³⁷ Yâkût el-Hamevî'nin *Mu'cem*'inde Nassân'a dair bir kayıt yoktur.

³⁸ Bu, Kazvinî'nin naklettiği sözlü kaynaklardan biridir.

³⁹ Kazvinî, *'Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 102-103.

⁴⁰ Sumatra'ya tabidir. Bk. Süleymân et-Tâcir, *Doğunun Kalbine Seyahat*, (Çev. Ramazan Şeşen), Yeditepe Yay., İstanbul 2018, s. 18.

⁴¹ Muhammed b. Zekerîyyâ er-Râzî, Ebû Bekr Muhammed b. Zekerîyyâ er-Râzî'dir (öl. 313/925). Ünlü hekim ve filozoftur. Bk. Mahmut Kaya, “Râzî, Ebû Bekir”, *DİA*, C. XXXIV, İstanbul 2007, s. 479.

⁴² Kazvinî, *'Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 103.

⁴³ Malakka Boğazı'na yakın bir adadır. Bk. Carboni, *The Wonders of Creation*, s. 354.

⁴⁴ Kazvinî, *'Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 103.

Vâkvâk Adası⁴⁵: Vâkvâk Adası, Rânc Adası ile bağlantılı ve buraya yalnızca yıldızlardan yararlanarak ulaşılabilmektedir. Ada, kendisine bağlı bin yedi yüz küçük adayı kapsar. Vâkvâk Adası'nı bir kadın yönetir. Mûsâ b. Mübârek es-Sîrâfî⁴⁶, hükümdarın huzuruna girdiğinde onu başında taç olduğu hâlde, çıplak biçimde tahtında otururken gördüğünü anlatır; etrafında dört bin çıplak ve bekâr hizmetçinin bulunduğunu da ekler.

Ada halkı, adanın adını burada yetişen ve meyvesi kadına benzeyen bir ağaçtan aldığını söyler. Bu meyveler dallarda asılı durur ve yanlarına yaklaşıldığında “vâk vâk” şeklinde ses çıkarır. Ada halkı bu sesi anlamlandırır ve hayatını buna göre düzenler. Muhammed b. Zekeriyâ er-Râzî, bu ülkenin altın bakımından son derece zengin olduğunu ifade eder; halkın köpek zincirlerini ve maymun gerdanlıklarını altından yaptığını, hatta altından dokunmuş gömlekler giydiğini belirtir. Ayrıca adada abnûs ağacının yetiştiğini de nakleder⁴⁷.

Benât Adası⁴⁸: Eserde Benât Adası'nda bedenleri çıplak, beyaz tenli, güzel ve yakışıklı bir topluluğun varlığından söz edilir. Bu insanlar dağların tepelerine çıkar, avladıkları insanları yerler. Adanın arkasında iki büyük ada daha bulunur; bu adalarda siyah tenli ve çirkin insanlar yaşar. Kazvinî, bu insanların saçlarının dağınık ve sert olduğunu, yüzlerinin uzun yapılı bulunduğunu belirtir. Ayak uzunlukları bir zirâ/arşın kadardır ve onlar da insan etiyle beslenirler⁴⁹.

Etvarân Adası⁵⁰: Etvarân Adası büyük bir adadır. Burada gergedanlar, büyük kırmızı maymunlar ve kâfur ağaçları bulunur. Rivayetlere göre İskender, gemileriyle seyir hâlindeyken bu adaya uğrar. Kazvinî, adada başları vahşi hayvanlara benzeyen insanların yaşadığını; gemiler adaya yaklaştığında ise bu insanların ortadan kaybolduğunu aktarır⁵¹.

Bu Denizdeki Acayip Canlılar

Tuhfetü'l-Garâib yazarı Hareşe kuşu hakkında şunları söyledi: “*Hareşe kuşu uçtuğunda, Kerker adı verilen başka bir kuş onun altından uçmaya başlar. Kerker kuşu, Hareşe kuşunun pislemesini bekler; zira Hareşe kuşu yalnızca uçuş sırasında pisler ve özellikle Kerker kuşunun altında uçarken bunu daha sık yapar.*”⁵².

Yazar, bu hayvanlar arasında misk hayvanının da varlığından söz eder. Bu hayvanın yılın belirli zamanlarında sudan çıktığını ve insanlar tarafından avlandığını aktarır. Geyiğe benzeyen bu hayvanı avcılar keserek öldürür ve göbeğinden misk çıkarır. Ancak, miskin başka ülkelere götürülünceye kadar koku yaymadığını vurgular⁵³.

Kazvinî, garip hayvanlar arasında adalarda yaşayan, çok sayıda başa ve farklı yüzlere sahip bir varlıktan da söz eder. Bu hayvanın dişlerinden çeşitli sesler çıkardığını ve iki kanadıyla deniz hayvanlarını avladığını ifade eder⁵⁴.

Müellif, ayrıca uzunluğu üç yüz zirâ (arşın) olan devasa bir balıktan bahseder. Bu balık, Vâkvâk Adası civarında bulunur ve gemiciler onunla karşılaşmaktan büyük korku duyar. Balık geçiş sırasında ortaya çıktığında insanlar yüksek sesler çıkarır, tahtalara vurarak onu uzaklaştırmaya çalışır. Balığın kanatlarını açtığında büyük bir gemi yelkenini andırdığını da ifade eder⁵⁵.

⁴⁵ İslâm coğrafyacıları tarafından Uzak Doğu'da bir yerleşim yeri olarak kabul edilmektedir. Vâkvâk Adası, Güneydoğu Asya'da Sumatra ile Cava arasında yer almaktadır. Bk. Carboni, *The Wonders of Creation*, s. 355.

⁴⁶ Bu, Kazvinî'nin naklettiği sözlü kaynaklardan biridir.

⁴⁷ Kazvinî, *'Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 103.

⁴⁸ Vâkvâk adaları arasında yer almaktadır. İçerisinde bedenleri çıplak, beyaz renkli ve güzel suretli yaratıklar yaşamaktadır. (Bu yaratıklar) ağaçların tepelerine çıkar ve insanları avlayarak yerdi. Bu adanın arkasında iki büyük ada daha yer almaktadır. Bk. İbnü'l-Verdî, *Harîdetü'l-'Acâ'ib ve Ferîdetü'l-Garâ'ib*, (Tsh. Mahmûd Fahurî), Dârü's-Şarki'l-Arabi, Halep, 1991, s. 117; Benât Adası'nın günümüzdeki konumuna dair iki olası ihtimal bulunmaktadır. İlki Endonezya'da, Sumatra'nın batı kıyısında yer alan Nias Adası; ikincisi ise Endonezya'da, Singapur'un karşısında bulunan Bintan Adasıdır. Bk. Carboni, *The Wonders of Creation*, s. 355.

⁴⁹ Kazvinî, *'Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 103-104.

⁵⁰ Atvârân Adası için bk. İbnü'l-Verdî, *Harîdetü'l-'Acâ'ib*, s. 120; Adanın mevcut durumuna dair bilgiye ulaşılammıştır.

⁵¹ Kazvinî, *'Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 104.

⁵² Kazvinî, *'Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 104.

⁵³ Kazvinî, *'Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 104.

⁵⁴ Kazvinî, *'Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 104.

⁵⁵ Kazvinî, *'Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 104.

Yazar, Vâkvâk Adası'nda bulunan dev kaplumbağalara da değinir. Her bir kaplumbağanın kabuğunun yirmi zirâ genişliğinde olduğunu ve her birinin bin yumurta bıraktığını aktarır⁵⁶.

Tuhfetü'l-Garâib yazarı Seylân balığı hakkında şunları söyledi: “Ona göre bu balık karada iki gün bekletilmeden ölmez. İnsanlar balığı daha sonra tencereye koyup kapağını kapattıklarında, balık kendi kendine pişer. Ancak tencerenin kapağını açık bırakır ve ateşle ısıtırsalar, balık sıçrayarak tencereden çıkar ve gelinciklerin saklandığı yerlere gizlenir.”⁵⁷.

Atum balığına gelince, müellif bu balığın yüzünü domuza benzetir. Balığın yapısının kadının fercini andırdığını özellikle belirtir. Ayrıca bu balığın pullar yerine kıllarla kaplı olduğunu, vücudunun bir kısmının etten, bir kısmının ise yağdan oluştuğunu ifade eder⁵⁸.

Yengeç hakkında verilen bilgilerde ise yazar, yengecin denizden çıktığında boyunun bir karış veya daha fazla olabildiğini söyler. Yengeç su yüzeyinde hızla hareket eder ve karaya doğru uçarak çıkar. Ancak karaya çıkar çıkmaz taşa dönüşür ve canlılığını kaybeder. Kazvinî, insanların bu hayvanı göz tedavisinde ve sürme yapımında kullandıklarını, ayrıca birçok faydasından yararlandıklarını aktarır⁵⁹.

Garip hayvanlar arasında olağanüstü büyüklüğe ulaşan yılanlar da yer alır. Müellif, bu yılanların karaya çıktıklarını, manda ve fil gibi iri hayvanları bütünüyle yuttuklarını belirtir. Yılanlar, daha sonra kemikleri parçalamak amacıyla bedenlerini büyük kayalıklara veya ağaç gövdelerine çarpar. Bu sırada ortaya çıkan kırılma seslerini çevrede bulunan insanlar açıkça işitir. Ayrıca bu denizde inci çıkarılan bir bölgenin varlığından söz eder. Gemiler bu bölgeye yaklaştığında fırtına aniden şiddetlenir ve gemiler bölgeden çıkamaz hâle gelir. Denizciler, bu tehlikeyi bildikleri için söz konusu bölgeden özellikle uzak durur⁶⁰.

Bazı tüccarlar yaşadıkları olayı şöyle anlatır: “Bir grup tüccarla birlikte bu denizde yolculuğa çıktım. Seyahat sırasında ani bir fırtına patladı ve gemi rotasından saptı. Gemi kaptanımız son derece mahir bir kişi olmasına rağmen görme engeli nedeniyle çevresini göremiyordu. Yanında çok sayıda ip bulunduruyordu; arkadaşları ona, ‘Bu ipler yerine ticaret malları getirseydin daha faydalı olurdu’ diyerek tepki gösteriyordu. Fırtına şiddetlenince öğretmen bizlere, ‘Etrafınıza bakın, ne görüyorsunuz?’ diye sordu. Gözlemlerimizi aktardık ve sonunda, ‘Suyun yüzeyinde siyah bir kuş görüyoruz’ dedik. Kaptan bu cevabı duyunca büyük bir endişeye kapıldı, kendine vurmaya başladı ve ‘Vallahi şimdi helâk olduk’ dedi. Sebebini sordüğümüzda ise, ‘Bunu size açıklamadan önce zaten gözlerinizle göreceksiniz’ şeklinde karşılık verdi. Kısa bir süre sonra siyah kuş sandığımız şeyin aslında bir girdap olduğunu fark ettik. Girdabın içinde ölümlerle dolu gemiler bulunuyordu; bu manzara karşısında umudumuzu yitirdik ve ölümün yaklaştığını düşündük. Kaptan içinde bulunduğumuz çaresizliği görünce, ‘Ey kavim! Bu sudan sizi kurtarmam karşılığında mallarınızın yarısını bana vermeye razı mısınız?’ diye sordu. Teklifi kabul ettik. Bunun üzerine kaptan bizden yağ dolu iki şişe istedi. Şişeleri denize daldırdığımızda çok sayıda balık geminin etrafında toplandı. Kaptan, gemide bulunan ölümleri parçalamamızı, iplerle bağlayıp denize atmamızı emretti; balıklar kısa sürede bu cesetleri tüketti. Ardından bizden tahtalara ve deflere vurup yüksek sesle bağırمامızı ve alkışlamamızı istedi. Bu işlemleri sürdürürken gemi bir anda hareket etmeye başladı; girdaptan çıkıncaya kadar bu eyleme devam ettik. Sonunda öğretmen iplerin kesilmesini emretti ve Allah’ın izniyle girdaptan kurtulduk.”⁶¹.

Hint Denizi (Bahrü'l-Hind)

Bu deniz en büyük, en geniş ve en bereketli deniz olarak tasvir edilir. Çok geniş bir alana yayılması sebebiyle Okyanus ile nerede birleştiği bilinmemektedir. Bu yönüyle Hint Denizi, Batı Denizi'nden ayrılır; zira Batı Denizi'nin Okyanus'tan ayrıldığı nokta bilinmektedir. Kazvinî, Hint

⁵⁶ Kazvinî, 'Acâibü'l-Mahlûkât, s. 104.

⁵⁷ Kazvinî, 'Acâibü'l-Mahlûkât, s. 105.

⁵⁸ Kazvinî, 'Acâibü'l-Mahlûkât, s. 105.

⁵⁹ Kazvinî, 'Acâibü'l-Mahlûkât, s. 105.

⁶⁰ Kazvinî, 'Acâibü'l-Mahlûkât, s. 105.

⁶¹ Kazvinî, 'Acâibü'l-Mahlûkât, s. 105-106.

Denizi'nden iki büyük körfezin çıktığını ve bunların Fars Körfezi ile Kızıldeniz Körfezi olduğunu aktarır; en büyük körfezler olarak da bunları zikreder. Hint Denizi'nin kuzeyinde Fars Denizi, güneyinde ise Zenc Denizi yer alır. İbnü'l-Fakîh, Hint Denizi'nin Fars Denizi'nden farklı bir deniz olduğunu ifade eder⁶².

Bu Denizin Adaları

Biritâyîl (Bertâyîl) Adası⁶³: Biritâyîl Adası, Rânc Adası'na yakın bir konumda bulunur. İbnü'l-Fakîh, adada yaşayan insanların yüzlerini çekiçlenmiş kalkanlara, saçlarını ise at kuyruğuna benzetir. Adada gergedanlar yaşamaktadır. Gece vakti dağlardan davul, def ve rahatsız edici sesler yükselir. Denizciler, Deccâl'in burada kaldığını ve buradan ortaya çıkacağını söyler⁶⁴.

Sellâmit (Sellâme) Adası⁶⁵: Sellâmit Adası'nda sandal ağacı, sümbül ve kâfûr yetişir. Kazvinî, denizden çıkan balıkların ağaçlara tırmanarak orada beslendiğini, ardından sarhoş hâlde yere düştüğünü aktarır. İnsanlar bu balıkları avlamak amacıyla adaya gelir ve balıklar bu sırada bir araya toplanır. *Tuhfetü'l-Garâib* yazarı şunları söyledi: “*Adada taşkın bir su kaynağının bulunduğu belirtir. Bu kaynaktan fışkıran sular yakınındaki bir çukura akar; su damlaları çevrede birikerek sert bir kayaya dönüşür. Bu taşlar gündüzleri beyaz, geceleri ise siyah renkte görünür.*”⁶⁶.

Saray Adası⁶⁷: Saray Adası'nda yüksek ve büyük bir saray bulunur. Denizciler, bu yapının denizdeki gemilere bir deniz feneri gibi yol gösterdiğini söyler. Bembeyaz sarayı gören denizciler, selamete erdiklerini düşünür. Sarayın yüksekliği sebebiyle içinde ne bulunduğunu kimse kesin olarak bilemez; ancak içeride ölüler ve kemiklerin bulunduğu rivayet edilir. Bazı hükümdarlar ve yanlarındakiler saraya doğru yola çıkar ve sarayın içine girer. Burada onları derin bir uyku hâli sarar, bedenleri uyuşur; kimi hemen gemisine dönerken kimisi orada kalarak helâk olur⁶⁸.

Seâlese Adası⁶⁹: Seâlese Adası üç adadan oluşur. *Tuhfetü'l-Garâib* yazarının anlattığına göre, bu adalar yan yana bulunur. Adalardan birinde gece boyunca gökyüzünde şimşekler çakar; ikincisinde şiddetli rüzgârlar eser; üçüncüsünde ise sürekli yağmur yağar. Bu durum bir yıl boyunca kesintisiz devam ederdi⁷⁰.

Hâre Adası⁷¹: Hâre Adası'nda geceleri büyük bir ateş, gündüzleri ise yoğun bir dumanla kaplı olan bir dağ yer alır. İnsanlar bu dağa yaklaşamaz. Kazvinî adada öd, Hint cevizi, muz ve şeker kamışının yetiştiğini aktarır. Ayrıca burada insan suretinde, sarışın bir kavmin yaşadığını; bu kavmin başlarının göğüslerine doğru eğik olduğunu ifade eder⁷².

Bu Denizdeki Acayip Canlılar

Hint Denizi'nde büyük bir balık çeşidi vardır⁷³. Müellif, bu balığın yağından bir kitabın yazılabildiğini, ancak yazılan yazıların gündüzleri kâğıtta görünmediğini, geceleri ise açıkça ortaya çıktığını aktarır. Bu yöntemin kâğıda yazılan bilgileri gizlemek amacıyla kullanıldığını ifade eder⁷⁴.

⁶² Kazvinî, 'Acâibü'l-Mahlûkât, s. 106.

⁶³ Bu ada muhtemelen Sumatra'nın doğusunda bulunan Riau veya Banda Adası'dır. Bk. Carboni, *The Wonders of Creation*, s. 356.

⁶⁴ Kazvinî, 'Acâibü'l-Mahlûkât, s. 106.

⁶⁵ Muhtemelen Sumatra'nın doğu kıyısının bir parçası olan Aceh ile Malay Yarımadası'nın karşısındaki Indragir arasında yer almaktadır. Bk. Carboni, *The Wonders of Creation*, s. 357.

⁶⁶ Kazvinî, 'Acâibü'l-Mahlûkât, s. 107.

⁶⁷ Hint Denizi'ndedir. Anlattıklarına göre, gemiler tarafından görülen beyaz bir sarayın bulunduğu bahsedilir. Denizciler onu gördüklerinde selamete ve kazanca erdiklerini düşünürler. Bk. Kazvinî, *Âsârü'l-Bilâd*, s. 84; Kazvinî'nin bizzat eserde Hint Denizi'nde bulunmasıyla ilgili şüphesini dile getirdiği bu adanın günümüzdeki durumuna dair bilgiye ulaşılamamıştır.

⁶⁸ Kazvinî, 'Acâibü'l-Mahlûkât, s. 107.

⁶⁹ *Thulth* adıyla anılan bu adanın mevcut durumuna dair kayda ulaşılamamıştır. Ancak el-Dımaşkî ve Arioli bu adayı *Üç Adalar* olarak adlandırmıştır. Bk. Carboni, *The Wonders of Creation*, s. 357.

⁷⁰ Kazvinî, 'Acâibü'l-Mahlûkât, s. 107.

⁷¹ Mitolojik bir ada olan Hâre'nin günümüzdeki durumuna dair bilgiye ulaşılamamıştır.

⁷² Kazvinî, 'Acâibü'l-Mahlûkât, s. 107-108.

⁷³ Muhtemelen kirlangıç balığıdır. Bk. Carboni, *The Wonders of Creation*, s. 358.

⁷⁴ Kazvinî, 'Acâibü'l-Mahlûkât, s. 108.

Hint Denizi'nde yeşil bir balık türü vardır. Kazvinî, bu balığın başının yılan başına benzediği, etinin yenmesi hâlinde kişinin günlerce yemek yemediğini nakleder⁷⁵.

Hint Denizi'nde *Mârmâhî*⁷⁶ adı verilen yuvarlak bir balık türü mevcuttur. Yazar, bu balığın sırtında başına kadar uzanan bir direk bulunduğunu ve balığın bu direk karşısına çıkan diğer balıklara vurup onları öldürdüğünü aktarır⁷⁷.

Fars Denizi (Bahrü'l-Fâris)

Fars Denizi, Büyük Hint Denizi'nin en büyük kollarından biri olup bu deniz mübarek, bol ve bereketli bir denizdir. Müellif, Fars Denizi'nde dalgaların zayıfladığını ve bu durumun gemicilere seyrüsefer kolaylığı sağladığını belirtir.

Muhammed b. Zekeriyâ er-Râzî, denizlerdeki med ve cezir (gelgit) olaylarına dair açıklamaları denizci Abdulgaaffâr eş-Şâmî'den nakleder. Buna göre, büyük denizlerde med ve cezir yılda iki kez meydana gelir; yaz aylarında doğuya doğru bir defa, kuzeye doğru ise altı ay boyunca med oluşur. Bu süreçte denizin batı kısmında sular artarken doğu kısmında çekilme görülür. Ancak Fars Denizi'nde med ve cezir olayları Ay'ın doğuşuna göre gerçekleşir. Aynı şekilde Çin Denizi, Hint Denizi ve Trâbzonde Denizi'nde⁷⁸ de gelgit olayları yaşanır⁷⁹.

Bu Denizin Adaları

Lîkâlûs Adası⁸⁰: Eserde belirtildiğine göre, Fars Denizi'nde yer alan Lîkâlûs Adası'nda yaşayan halk çıplak yaşar ve muz, taze balık ile Hint ceviziyle beslenir. Ada halkı geçimini demir işçiliğiyle sağlar. Tüccarlar gemilerle adaya gelir ve halkla ticaret yapar. Ada sâkinleri demirden çeşitli süs eşyaları üretir; hatta insanlar burada altın kadar demirle de süslenir⁸¹.

Tinnîn Adası⁸²: Fars Denizi'nde bulunan Tinnîn Adası geniş ve bayındır bir yapıya sahiptir; ada çok sayıda dağ ve ağaç barındırır. Yüksek surlarla çevrili kaleler bulunan bu adada, bir dönem büyük bir ejderhanın ortaya çıktığı rivayet edilir. Bu yaratık halkın ekinlerini ve hayvanlarını yok edince, çaresiz kalan ada halkı İskender'den yardım ister. Halk, ejderhayı sakinleştirmek amacıyla iki danayı onun bulunduğu bölgeye bırakır. Rivayete göre, ejderha bir süre sonra siyah bir bulut gibi yaklaşır; gözlerinden şimşekler çıkar, ağzından ateş saçar ve danaları alarak yuvasına döner. Olaydan haberdar olan İskender, ejderhayı etkisiz hâle getirmek için bir plan kurar. Bu amaçla iki dana getirterek derilerini yüzdürür ve içlerini zift, kükürt, kireç, arsenik ve demir çengellerle doldurtur. Ardından bu danaları ejderhanın bulunduğu yere bırakır. Ejderha her zamanki gibi gelip bu danaları yutar; ancak rivayete göre bağırsakları yanmaya başlar ve demir çengeller iç organlarına saplanır.

İskender'in kurduğu tuzak işe yarar ve ejderha bu yolla ölür. Ertesi gün halk, ejderhanın ortaya çıkmasını bekler; fakat hiçbir iz bulamaz. Bunun üzerine ejderhanın yaşadığı yere giden halk, yarattığı ağzı açık hâlde ölü olarak görür. Ejderhanın ölümünden sonra halk büyük bir sevinç yaşar ve İskender'e minnettarlığını sunar. Kurtuluşlarının şerefine halk, İskender'e çeşitli ve dikkat çekici hediyeler takdim eder. Bu hediyelerden biri *Mihrâc* adı verilen garip bir hayvandır. Mihrâc sarı renkte, tavşan biçiminde olup başında siyah bir boynuz taşır. Kazvinî, bu hayvanın güçlü bir korku etkisi oluşturduğunu ve onu gören vahşi hayvanların paniğe kapılarak hızla uzaklaştığını aktarır. Böylece halk, bu eşsiz hediyeyle huzurlarının geri dönüşünü kutlar⁸³.

Hârk/Harg Adası⁸⁴: Hârk Adası'nda inci madenleri bulunur. İnciler özellikle bu denizde ve tatlı nehirlerin denize döküldüğü bölgelerde oluşur. Kazvinî, ilkbaharda rüzgârların şiddetlendiğini,

⁷⁵ Kazvinî, 'Acâibü'l-Mahlûkât, s. 108.

⁷⁶ Muhtemelen Vatoz balığıdır. Bk. Carboni, *The Wonders of Creation*, s. 358.

⁷⁷ Kazvinî, 'Acâibü'l-Mahlûkât, s. 108.

⁷⁸ Denizin mevcut durumuna dair bilgiye ulaşamamıştır.

⁷⁹ Kazvinî, 'Acâibü'l-Mahlûkât, s. 108.

⁸⁰ Günümüzde *Nicobars Adası* olarak bilinir. Hint Okyanusu'nun doğusunda bulunmaktadır. Bk. Carboni, *The Wonders of Creation*, s. 357-358.

⁸¹ Kazvinî, 'Acâibü'l-Mahlûkât, s. 109.

⁸² Kazvinî'nin bizzat eserde Fars Denizi'nde bulunmasıyla ilgili şüphesini dile getirdiği bu adanın günümüzdeki durumuna dair kayda ulaşamamıştır.

⁸³ Kazvinî, 'Acâibü'l-Mahlûkât, s. 109-110.

⁸⁴ Bu ada, günümüzde İran'ın Buşehr eyaletinin 40 mil kuzeybatısında bulunmaktadır. Bk. Carboni, *The Wonders of Creation*, s. 358.

dalgaların yükseldiğini ve Okyanus'tan serpintiler taşındığını ifade eder. Ona göre bu deniz suyu, yapışkan bir madde olan cıvaya benzer. Ayrıca bu denizden iki ayrı yol meydana gelir⁸⁵.

Câşik Adası⁸⁶: Kays Adası'na yakın bir konumda bulunan bu adanın halkı, deniz savaşlarında son derece usta ve dayanıklıdır. Rivayetlere göre, bu halktan biri günlerce denizde yüzerek kılıcıyla savaşır ve yorulmadan mücadele eder. Yine aktarıldığına göre, Hint hükümdarlarından biri başka bir hükümdara cariyeler göndermek üzere bir gemi yollar. Gemi Câşik Adası'na ulaştığında cariyeler adada gezintiye çıkar; ancak cinler tarafından kaçırlır. Bu birliktelikten doğan çocuklar adada yaşamaya devam eder ve olağanüstü güçleriyle insanların yapamayacağı işleri başarırlar⁸⁷.

Kündülûdî Adası⁸⁸: Bu adanın Fars Denizi'ne mi yoksa başka bir denize mi ait olduğu kesin değildir. Ummânîler ve Sîrâfîler, amberin bu denizin derinliklerinde, pamuğun toprakta yetişmesi gibi oluştuğunu aktarır. Dalgalar şiddetlendiğinde amber deniz yüzeyine çıkar ve parçalar hâlinde kıyıya vurur. Ayrıca amberin aslının bazı deniz canlılarının karnından çıktığından da söz edilir⁸⁹.

Bu Denizdeki Acayip Canlılar

Eserde belirtildiğine göre, Fars Denizi'nde su yüzeyinde görülen bir balık türü vardır⁹⁰. İnsanlar, bu balığın yüzeye çıkmasını denizin köpürmesiyle ilişkilendirirler. Ebû'r-Reyhân el-Bîrûnî *Âsârü'l-Bâkiye* adlı eserinde, 13 Kânûnü's-Sânî tarihinde denizin Fars ve İskenderiye yönünde köpürmeye başladığını; bu durumun günlerce sürdüğünü, dalgaların şiddetlendiğini ve havanın karardığını kaydeder. Bu hareketliliğin, denizin derinliklerinde oluşan şiddetli rüzgârlarla ve balıkların yüzeye çıkmasıyla bağlantılı olabileceği düşünülür⁹¹.

Belirli zamanlarda Basra'ya ulaştığı bildirilen *Esyûr* adlı balık türü yaklaşık iki ay boyunca burada kalır ve ardından ortadan kaybolur⁹². *Cerrâf*⁹³ adı verilen bir başka tür de *Esyûr*'e benzer özellikler gösterir⁹⁴.

*Bersetûh/Berestûh*⁹⁵ adlı balık türü Zenc diyarından gelir. Bu balık, Basra'da Dicle suyunun tatlılaştığı dönemlerde görülür ve ardından tekrar geri döner. Belirli zamanlarda hem Zenc topraklarında hem de Basra'da bulunur, ancak aynı anda iki yerde görülmez. Bu durum kırlangıçlar ve diğer göçmen kuşların hareketlerine benzer⁹⁶.

*Kûsec/Kevsec*⁹⁷ adı verilen bir başka türün aslandan daha vahşidir. Keskin dişleriyle hayvanları parçalar ve dişleri bir ile iki zirâ/arşın uzunluğundadır. Onu gören hayvanlar kaçır; büyük balıkları parçaladığı gibi insanlara da zarar verebilir. Özellikle bazı dönemlerde Dicle Nehri'nde (balığın) sayısı artar⁹⁸.

Kûsec'ten daha korkutucu olan *Tinnîn*⁹⁹ adlı bir başka yaratık vardır. Bu varlık mızrak gibi keskin ve hurma boyunda dişlere sahip, kırmızı gözleri nedeniyle ürkütücü bir görünüme sahiptir. Ayrıca bir zirâ/arşından uzun, yeşil renkli ve hortumu testereye benzeyen başka bir balık

⁸⁵ Kazvinî, *'Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 110.

⁸⁶ Hürmüz şehrinin karşısında, Kîs Adası ile Ummân arasında bulunmaktadır. Bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, C. 2, Dâru Sadır, Beyrut, 1977, s. 95.

⁸⁷ Kazvinî, *'Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 111.

⁸⁸ Kündülûdî'nin günümüzdeki durumuna dair kayda ulaşılamamıştır.

⁸⁹ Kazvinî, *'Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 111.

⁹⁰ Bu balık Bahreyn bölgesinde tüketilen bir türdür. Bk. Carboni, *The Wonders of Creation*, s. 359.

⁹¹ Kazvinî, *'Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 111-112.

⁹² Kazvinî, *'Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 112.

⁹³ Kalkan balığıdır.

⁹⁴ Kazvinî, *'Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 112.

⁹⁵ Kefal türünden bir mezgit olan Kızıl Barbun'dur. Bk. Carboni, *The Wonders of Creation*, s. 359.

⁹⁶ Kazvinî, *'Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 112.

⁹⁷ Kılıç veya köpek balığıdır.

⁹⁸ Kazvinî, *'Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 112.

⁹⁹ Moğollarda *moghur*, Çinlilerde *lung*, İranlılarda *ejderha*, Avrupalılarda *dragon* şeklinde adlandırılmıştır. Arapçada *tinnîn* olarak isimlendirilen bu yaratık, yılanın daha büyük olup künyesi Ebû Mirdâs'tır. Bir nevi balıktır. Bk. Muhammed b. Musâ b. İshâ ed-Demirî, *Hayâtü'l-Hayevân i'l-Kübrâ*, C. 1, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, 1992, s. 238; Emîn Ma'lûf, *Mu'cemü'l-Hayevân*, Dâru'r-Râidi'l-Arabî, Beyrut, 1985, s. 87.

türünden de söz edilir. Bu balığın her iki yanında keskin dişleri bulunur ve vurduğu hayvanı ağır biçimde yaralar. Bu türün Habâbe Denizi'nde yaygın olduğu ifade edilir¹⁰⁰.

Kızıldeniz (Bahrü'l-Kulzum)

Kızıldeniz, Hint Denizi'nin bir koludur. Denizin güneyinde Berber ve Habeş memleketleri, doğu kıyısında Arap beldeleri, batısında ise Yemen yer alır. Rivayete göre deniz, kıyısında bulunan bir şehrin adıyla anılır. Kızıldeniz'deki med ve cezir hareketleri Hint Denizi'ndekilere benzer şekilde gerçekleştiğinden, müellif bu hususta ayrıntıya girmez. Ayrıca rivayetlerde, lanetli Firavun ile askerlerinin bu denizde boğulduğu da ifade edilir¹⁰¹.

Bu Denizin Adaları

Sârât Adası¹⁰²: Sârât Adası, Eyle yakınlarında bulunur. Adada *Cidânoğulları* adlı bir topluluk yaşar. Bu topluluk geçimini balıkçılık, tarım ve hayvancılıkla sağlar; ancak adada tatlı su kaynakları bulunmaz. Ada halkı evlerini çoğunlukla parçalanmış gemilerden elde ettikleri malzemelerle inşa eder.

Adadaki bir dağın zirvesinde güçlü bir su girdabı yer alır. Rüzgâr bu girdaba ulaştığında (dağ) ikiye ayrılır ve gemilerin her iki kanadı da tehlikeye girer. Şiddetli rüzgârların iki yönden esmesi çoğu zaman gemilerin batmasına yol açar ve kurtulma ihtimali oldukça azalır. Adanın uzunluğu yaklaşık altı mil olarak verilir. Ayrıca bazı rivayetler, Firavun ve ordusunun bu bölgede boğulduğunu ileri sürer¹⁰³.

Hassâmiyye Adası¹⁰⁴: Hassâmiyye Adası hakkında aktarılan rivayetlerde, gizli haberleri araştıran ve Deccâl'i oraya getiren olağanüstü bir hayvandan söz edilir. Şa'bî¹⁰⁵, Fâtıma bint Kays'tan naklettiği bir rivayette, Hz. Peygamber'in Temîm ed-Dârî'nin deniz yolculuğu sırasında karşılaştığı olağanüstü bir olayı anlattığını bildirir. Rivayete göre, Temîm ed-Dârî ve arkadaşları şiddetli bir fırtına sonucu bir adaya sığınır. Burada *Cessâse* adı verilen bir mahlûkla karşılaşılır. Cessâse onları bir manastıra yönlendirir; manastırda ise zincire vurulmuş bir adam bulunur. Bu kişi, Taberiyye Gölü, Ummân hurmalıkları ve Zugar Pınarı hakkında sorular sorar. Rivayette özellikle Zugar Pınarı'nın kurumasıyla birlikte bu kişinin zincirlerinden kurtulacağı, Mekke ve Medine dışındaki tüm bölgelere ulaşacağı belirtilir¹⁰⁶.

Bu Denizdeki Acayip Canlılar

Kızıldeniz, dikkat çekici deniz canlılarına da ev sahipliği yapmaktadır. Bunlardan ilki, yaklaşık iki yüz zirâ/arşın uzunluğunda olan bir balık türüdür. Bu balık, kuyruğuyla gemilere vurduğunda onları batırabilecek bir güce sahiptir ve denizciler arasında büyük korku uyandırır. Ayrıca boyu bir zirâ/arşın kadar olan bedeni balığa, yüzü ise baykuşa benzeyen farklı bir türü de vardır. Bunun yanı sıra yaklaşık yirmi zirâ/arşın uzunluğunda başka bir balığın sırtı kaplumbağaya benzer; bu balık memeli özellikler taşır ve doğum yapar. Bu türler arasında ineğe benzetilen bir balık da yer alır¹⁰⁷.

Zenc Denizi (Bahrü'z-Zenc)

Zenc Denizi, adını güneyinde yer alan Zenc ülkesinden alır ve Süheyl yıldızının yakınında bulunur. Bu denizde seyahat edenler Güney Kutbu ile Süheyl yıldızını görebilirken, Kuzey Kutbu'nu ve Benâtü Na's (Büyük Ayı takımyıldızı)'nı göremezler. Denizin en uç kısmı Okyanus ile birleşir; dalgaları dağlar büyüklüğüne ulaşır ve rüzgârın etkisiyle deniz sürekli kabarıp alçalır.

Kazvinî, Zenc Denizi'nin suyu şifalı olduğunu ve dalgalarının kırılmadığını aktarır. Diğer denizlerde görülen köpük burada oluşmaz. Deniz çevresinde ormanlık adalar yer alır; bu adalarda

¹⁰⁰ Kazvinî, 'Acâibü'l-Mahlûkât, s. 112.

¹⁰¹ Kazvinî, 'Acâibü'l-Mahlûkât, s. 114.

¹⁰² Akabe Körfezi'ndeki Tiran Adası'dır. Bk. Carboni, *The Wonders of Creation*, s. 360.

¹⁰³ Kazvinî, 'Acâibü'l-Mahlûkât, s. 114.

¹⁰⁴ Cessâse Adası'dır. Bk. Kazvinî, *Âsârü'l-Bilâd*, s. 178.

¹⁰⁵ Şa'bî, muhtemelen Ebû Amr Âmir b. Şerâhîl b. Abd(illâh) Hemdânî Şa'bî olmalıdır (öl. 104/722). Hadis âlimi, tâbiidir. Bk. M. Yaşar Kandemir, "Şa'bî", *DİA*, C. XXXVIII, İstanbul 2010, s. 217.

¹⁰⁶ Kazvinî, 'Acâibü'l-Mahlûkât, s. 114-115.

¹⁰⁷ Kazvinî, 'Acâibü'l-Mahlûkât, s. 115.

abanoz, sandal, tik ve kına ağaçları yetişir. Ancak bu ağaçlar ürün vermez. Sahillerde amber yer alır ve zaman zaman büyük parçalar hâlinde burada bulunur¹⁰⁸.

Bu Denizin Adaları

Muhtarika Adası¹⁰⁹: Bu ada denizle doğrudan bağlantı göstermez ve buraya ulaşmak oldukça güçtür. Bazı tâcirler, uzun deniz yolculuklarının ardından vardıkları bu adada farklı yaratıkların yaşadığını anlatır. Bir tâcir, ada halkının belirli zamanlarda toplanarak ufukta doğan bir yıldızla baktıklarını ve ağladıklarını söyler. Halk, bu yıldızın her otuz yılda bir doğduğuna ve başucuna ulaştığında adadaki her şeyi yakıp kül ettiğine inanır. Bu nedenle yıldız görüldüğünde gemilere binerek adayı terk eder, yıldız uzaklaştığında geri dönüp imar faaliyetlerine yeniden başlar¹¹⁰.

Zavzâ' Adası¹¹¹: Zenc ülkesine yakın konumda bulunan bu adada, beyaz taştan inşa edilmiştir. Ancak burada yerleşimi olmayan bir şehir yer alır. Ada halkı zaman zaman garip sesler duyar. Adanın suyu son derece lezzetlidir ve kâfûr kokusu yayar. Rivayetlere göre, adanın yakınında geceleri büyük bir ateş görülür ve çevresinde her yıl ortaya çıkan bir yılan yaşar. Zenc hükümdarları bu yılanı yakalayıp pişirir; derisinden verem hastaları için döşek yapar ve hastaları bu yöntemle tedavi eder. Bu tür olağanüstü unsurları da hazinelerinde saklarlar¹¹².

Ûr Adası¹¹³: Ya'kûb b. İshâk es-Serrâc'ın¹¹⁴ aktardığına göre, bir Rumiyye (Roma) mensubu şu olayı rivayet eder: Gemisi parçalandığında bir tahtaya tutunarak yoluna devam eder ve rüzgâr onu bilmediği bir adaya sürükler. Burada bir şehre ulaşır; şehir halkının boyu bir zirâ/arşın kadardır ve çoğu tek gözlüdür. Halk, adamı hükümdarlarının yanına götürür ve onu kuş kafesine benzeyen bir yapının içine koyar; ancak kafes kırılır ve dışarı çıkar. Adam daha sonra onlarla birlikte yaşamaya başlar. Bir seferinde bu halkın savaşa hazırlandığını gören adama saldıran düşmanı gösterirler. Turnaların saldırısı sonucu gözlerini kaybeden bu insanlar tek gözlü hâle gelmiştir. Adam, bir sopa alarak turnalara savurur; bazılarını uzaklaştırır. Bunun üzerine halk onu ödüllendirir. Daha sonra iki ağacın gövdelerini sarmaşıklarla birleştirerek bir sal yapar, üzerine biner ve rüzgârın yardımıyla Rumiyye'ye geri döner.

Aristoteles *Kitabü'l-Hayevân* adlı eserinde bu hikâyenin gerçeğini anlatır ve şöyle der: Turnalar Horasan'dan Mısır'a doğru göç ederler. Bu göç ettikleri yerde Nil suları akmaktadır. Buralarda boyları bir zirâ/arşın olan adamlarla savaşır¹¹⁵.

Süksâr Adası¹¹⁶: Yakub b. İshak es-Serrâc bu ada hakkında şu bilgileri verir: Yüzünde yara izi bulunan bir adam gördüm ve bunun sebebini sordum. Bana şunları söyledi: “Bir zamanlar bir gemiye bindik. Rüzgâr gemiyi bir adaya sürükledi ve buna karşı koyamadık. Yüzleri köpeğe, bedenleri insana benzeyen bir topluluk bize doğru geldi. İçlerinden birisi önümüzde yürüdü, diğerleri ise durdu ve bizi kaldıkları evlere götürdü. Evlerde kafatasları ve kol ve bacak kemikleri vardı. Bir eve girdik. Burada, bizim başımıza gelenler kendi başlarına gelmiş olan insanlar vardı. Önümüze meyve ve yiyecek getirdiler. Evdeki adam biz şöyle dedi: “Şişmanlamamız için bu yiyecekleri getiriyorlar ve her kim şişmanlarsa hemen onu yiyorlar.” Sözlerini şöyle sürdürdü: “Şişmanlamamak için yememi azalttım. Hasta olduğu için şu arkadaşı ve zayıf olduğum beni yemediler ama diğer arkadaşların hepsini yediler. Adam bana şöyle dedi: Bayramları geldi. Bayrama hep beraber çıkarlar ve üç gün orada kalırlar. Şayet istersen kaç ve kendini kurtar! Fakat benim ayaklarımı kaybettim; bu nedenle gitmem imkansızdır. Şunu da bil ki, bir şeyi yakalamak istediklerinde çok hızlı ve isteklidirler ve iz sürmede çok başarılıdır. Şayet şu ağacın altına girersen, yakalamaktan vazgeçerler ve buna güçleri de yetmez.” Yüzünde yara bulunan adam sözlerini şöyle sürdürdü: “Geceleri yürüyerek, gündüzleri de o ağacın altına saklanarak

¹⁰⁸ Kazvinî, *'Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 115.

¹⁰⁹ Yanmış Ada olarak tanımlanmaktadır. Bk. Carboni, *The Wonders of Creation*, s. 360.

¹¹⁰ Kazvinî, *'Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 116.

¹¹¹ Zavzâ' Adası'nın günümüzdeki durumuna dair kayıta ulaşılamamıştır.

¹¹² Kazvinî, *'Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 116.

¹¹³ Kazvinî, eserinde bu adanın Zenc Denizi'nde bulunduğu dair kendi şüphesini açıkça dile getirir; ancak adanın günümüzdeki durumuna ilişkin kesin bir bilgiye ulaşılamamaktadır.

¹¹⁴ Bahse konu olan tarihçi İstahri'dir (öl. 340/951-52'den sonra).

¹¹⁵ Kazvinî, *'Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 116.

¹¹⁶ Marco Polo, buradaki insanları Andaman Adaları'nda yaşayan topluluklarla ilişkilendirir. Bk. Carboni, *The Wonders of Creation*, s. 361.

kaçtım. Üçüncü günün sonunda geldiler; birbirlerine benim izlerimi anlatıyorlardı. Hemen ağacın altına girdim. Sonunda bulunduğum yerden ayrıldılar ve geri döndüler ve böylelikle kurtulmuş oldum”.

Yüzünde yara bulunan adam şunları da anlattı: “*Adada yürürken çok yüksek ağaçlar gördüm. Ağaçlara doğru ilerledim. Orada her türlü meyve ve ağaçların altında da güzel görünümlü insanlar vardı. Yanlarına oturdum ama onlar benim söylediklerimi anlamıyorlar; ben de onların söylediklerini anlamıyordum. Yanlarında otururken onlardan biri elini omzuma koydu. Boynuma çıkıp ayaklarını birbirine geçirerek beni havaya kaldırdı. Kendisi yere düşürmek için mücadele ettim. Ancak beni yüzümden yaraladı. Ağaçlar arasında onunla dolaşırken, o ağaçlardan meyve topluyor, yiyor ve arkadaşlarına atıyordu. Hep beraber güliyorlardı. Yine onunla ağaçların ortasında yürürken ağaçların iki dalı iki gözüne saplandı ve kör oldu. Biraz üzüm topladım ve bir kayaya kazılmış bir çukur bularak üzümü sıktım. Daha sonra içmesini işaret ettim ve içti. Bu esnada ayakları açığa düştü ve ben onu fırlatıp attım. Yüzümdeki yara işte buradan kaldı.”¹¹⁷.*

Bu Denizdeki Acayip Canlılar

Tüccarların aktardığına göre, Zenc Denizi’nde görülen en dikkat çekici canlılardan biri testere balığıdır. Rivayetlere göre, bu balık dağ büyüklüğündedir ve başından kuyruğuna kadar uzanan dişleri testereyi andırır. Kazvinî, bu dişlerin abanoz gibi siyah renkte olduğunu ve her birinin yaklaşık iki zirâ/arşın uzunluğunda bulunduğunu belirtir. Balığın başının iki yanında yer alan kemikler on zirâ/arşına kadar uzanır; bu kemiklerle denize vurduğunda son derece korkutucu bir ses çıkar. Burnundan ve ağzından çıkan suyu göğe doğru püskürtür; bu su yağmur damlaları hâlinde geri düşerek uzak mesafelere ulaşır. Rivayetlere göre balık, bir geminin altından ya da üstünden geçtiğinde gemiyi ortadan ikiye böler. Bu nedenle denizciler onunla karşılaştıklarında Allah’a dua ederek korunmaya çalışır¹¹⁸.

Zenc Denizi’nde rastlanan bir diğer devasa canlı ise Bâl balığıdır¹¹⁹. Bu balığın uzunluğunu dört yüz ile beş yüz zirâ/arşın arasındadır. Kanatlarını sudan çıkardığında devasa bir yelkeni andırır; başını sudan çıkararak ağzından göğe doğru su püskürtür. Bu özellikleri sebebiyle denizciler ondan sürekli çekinir. Balığın yaklaştığını fark ettiklerinde onu uzaklaştırmak için tahtalara vurarak gürültü çıkarırlar. Rivayetlere göre Bâl balığı, kuyruğu aracılığıyla balıkları sürü hâlinde toplar ve onlarla beslenir. Ancak diğer deniz canlılarına haksız yere saldırdığında Allah’ın *Laşık* adı verilen ve bir zirâ/arşın uzunluğunda küçük bir balığı ona musallat ettiğine inanılır. Bu küçük balık, Bâl balığının bedenine yapışır ve onu bırakmaz. Bunun üzerine Bâl balığı denizin derinliklerine dalarak kendisini kayalara vurur ve ölünceye kadar çırpınır. Bu süreçte deniz kabarır, devasa dalgalar oluşur ve deniz yüzeyine çıkan amber parçaları bu olayla ilişkilendirilir. Kazvinî, amber kümeler hâlinde bulunduğunda Bâl balığı tarafından yenilir; bu durumda balığın amberden zehirlenerek su yüzeyinde güçsüz biçimde dolaştığını aktarır. Zenc ülkesinde yaşayan bazı kimseler, bu balığı kanca ve çengellerle avlar, karnını yararak içinden amber çıkarır. Ancak balığın karnından elde edilen amberi kalitesiz, sırtından çıkarılan amberi ise daha nitelikli ve değerli kabul ederler. Amberin değerini Irak, Fars ve Hindistan’daki tüccar ve attarlar belirlerdi¹²⁰.

Mağrib Denizi (Bahrü'l-Mağrib)

Mağrib Denizi, Şam ve Kostantîniyye Denizi’nden başlayarak doğuya doğru uzanan geniş bir su kütesidir. Bu denizin kaynağı Okyanus Denizi olup, Endülüs’ün kuzeyinden geçerek Frenk ülkeleri üzerinden Kostantîniyye’ye kadar ulaşır. Güney istikametinde ise Selâ, Sebte ve Tanca şehirlerinden başlayarak Trablus ve İskenderiye sahillerine, oradan Şam kıyıları üzerinden Antakya’ya kadar uzanır. Bu bölgede Endülüs’ün yanı sıra başka büyük adalar da yer alır.

Ahbâru Mısır adlı eserde yer alan bilgilere göre, Firavunların batı yönündeki Okyanus Denizi yarığında helâk olmalarının ardından Delûkeoğulları bu bölgede hüküm sürmüştür. Bu

¹¹⁷ Kazvinî, ‘Acâibü'l-Mahlûkât, s. 116-117.

¹¹⁸ Kazvinî, ‘Acâibü'l-Mahlûkât, s. 117-118.

¹¹⁹ Balina balığıdır. Bk. Carboni, *The Wonders of Creation*, s. 240.

¹²⁰ Kazvinî, ‘Acâibü'l-Mahlûkât, s. 118.

denizin karanlıklarla kaplı ve Şam ile Rum memleketlerine kadar uzanırdı. Rivayetlere göre bu deniz, pek çok bayındır yerleşimi ve hükümdarlığı ortadan kaldırmış; Rum ve Mısır memleketleri arasında doğal bir engel oluşturmuştur. Günümüzde ise bu alanın bir tarafında Müslümanların, diğer tarafında Hristiyan ve Frankların yaşadığı bir körfez bulunur. Söz konusu bölge, Rum Denizi ile Mağrib Denizi arasında yer alan ve Mecmau'l-Bahreyn (iki denizin birleştiği yer) olarak anılan sahadır. Bu körfezin enini üç fersah, boyunu ise yirmi beş fersaktır. Bu bölgede med-cezir olayının düzenli biçimde gerçekleşir; her gün ve her gece iki med ve iki cezir meydana gelir. Buna göre Kara Deniz, yani Mağrib Denizi, güneş doğduğunda yükselir, Mecmau'l-Bahreyn'e dökülerek Akdeniz ile birleşir. Bu deniz *Yeşil Deniz (Bahrü'l-Ahdar)* adıyla anılır. Bu durum zevâl vaktine kadar devam eder¹²¹.

Bu Denizin Adaları

Ebû Hâmid el-Endülüsî'nin vezir İbn Hübeyre'ye¹²² takdim ettiği eserinde, Mağrib Denizi'nde yer alan adalardan birinde son derece sert ve demirin işlemediği bir kaya üzerine inşa edilmiş bir minarenin bulunur. Sağlam bir temele sahip olan bu minarenin kapısı yoktur, tepesinde ise altından yapılmış izlenimi veren ve üzerinde elbise bulunan bir insan sureti yer alır. Bu figür, sağ elini Kara Deniz'e doğru uzatmış ve parmağıyla belirli bir noktayı işaret eder hâlde tasvir edilir. Minarenin yüksekliği yüz zirâ/arşından fazladır. Rivayete göre, minarenin tepesindeki bu suret bir tılsımı temsil eder. Bazı hükümdarlar, bölgeyi düşman saldırılarından korumak amacıyla bu yapıyı inşa ettirmiş ve tılsım varlığını sürdürdüğü müddetçe adanın güvenli kaldığına inanmışlardır¹²³.

Teys Adası¹²⁴: Ebû Hâmid el-Endülüsî'nin anlatımına göre, Rum Denizi'nde yer alan bu ada oldukça büyüktür ve içerisinde çok sayıda şehir ile köy barındırır. Adanın en dikkat çekici özelliklerinden biri, her gün farklı bir kuş türünün ortaya çıkmasıdır. Halk bu kuşları avlar; belirli bir süre sonra görülen kuş türü kaybolur ve yerini başka bir tür alır. Bu döngü günlerce devam eder. Adada görülen kuş türlerinin sayısının yüz otuzdan fazladır. Adaları bilinir; ancak ayrıntılı olarak aktarılmazdı¹²⁵.

Kenise Adası¹²⁶: Ebû Hâmid el-Endülüsî'ye göre, Kara Deniz'de Endülüs yönünde bulunan bu adada kayadan oyulmuş bir kilise yer alır. Kilisenin üzerinde büyük bir kubbe bulunur ve kubbenin tepesinde sürekli duran tek bir karga vardır. Kilisenin karşısında ise halk arasında "*Bu mescitte yapılan dualar kabul olunur.*" inancıyla tanınan bir mescid yer alır. Kilisede yaşayan papaz ve keşişler, bu mescidi ziyaret edenlere ikramda bulunmayı şart koşar. Ziyaretçiler mescide geldiklerinde başlarını kubbedeki pencereye uzatır; karga gelen kişi sayısınca öter. Bunun üzerine rahipler, ziyaretçilere yetecek miktarda yiyecek hazırlayarak ikram eder. Bu sebeple yapı, *Karga Kilisesi* adıyla anılır. Rivayetlere göre papazlar, burada hâlen bir karganın yaşadığını, ancak onun yiyeceğini nereden temin ettiğinin bilinmediğini söyler¹²⁷.

Malta Adası¹²⁸: Ebû Hâmid el-Endülüsî, Rum Denizi'nde yer alan Malta Adası'nı tasvir ederken adada çekirgeler gibi yayılan çok sayıda dağ koyununun bulunduğunu belirtir. Koyunların sayısının son derece fazla olması sebebiyle insanların adadan kaçmasının mümkün olmadığını ifade eder. Gemiler adaya ulaştığında istedikleri kadar koyun alabilir; bu koyunlar semiz ve iri yapılıdır. Adada koyun dışında başka bir hayvan türü bulunmaz, buna karşılık çok sayıda bitki ve ağaç türü yetişir. El-Endülüsî'ye göre Malta, İskenderiye'ye giden deniz yolu üzerinde yer alır ve

¹²¹ Kazvinî, *'Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 118-119.

¹²² Avnüddin İbn Hübeyre (öl. 560/1165), Abbâsî veziridir. Bk. Mehmet Aykaç, "İbn Hübeyre, Ebû'l-Muzaffer", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DLA)*, C. XX, İstanbul 1999, s. 82.

¹²³ Kazvinî, *'Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 119; İbnü'l-Verdî bu adanın ismini *Mecmau'l-Bahreyn Adası* olarak ifade etmiştir. Bk. İbnü'l-Verdî, *Haridetü'l-'Acâ'ib*, s. 146; Carbon ise bu adayı *Tılsımlı Heykel Adası* olarak adlandırmaktadır. Bk. Carboni, *The Wonders of Creation*, s. 260.

¹²⁴ Adada geçtiği aktarılan olay, Yunan geleneğinde Homeros'un Odyssey destanında yer alan "Lotus yiyenler" hikâyesiyle benzerlik gösterir. Bu hikâyenin geçtiği adanın muhtemelen Sirte Körfezi'nde bulunduğu kabul edilmektedir. Bk. Carboni, *The Wonders of Creation*, s. 362.

¹²⁵ Kazvinî, *'Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 119.

¹²⁶ El-Dimaşkî, adanın Sardinya kıyılarına yakın olduğunu belirtir. Bk. Mehren, 1964, s. 187; El-İdrîsî ise bu adayı Portekiz'deki St. Vincent Burnu civarına yerleştirir. Bk. Arioli, 1989, s. 179-180.

¹²⁷ Kazvinî, *'Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 119.

¹²⁸ Söz konusu ada, Tunus kıyıları boyunca Cape Serrat'ın yaklaşık yirmi beş mil kuzeybatısında yer alır. Bk. Carboni, *The Wonders of Creation*, s. 363.

her yönden gemilerle ulaşılabilir. Buna rağmen gemiler dolusu koyun götürülse bile adadaki koyun sayısı azalmamaktadır¹²⁹.

Deyr Adası¹³⁰: Denizcilerin aktardığına göre Deyr Adası, Kostantîniyye yakınlarında yer alır. Adada su altında bulunan bir kilise vardır ve bu kilise her gün su yüzeyine çıkar. Yılın belirli bir gününde çevrede yaşayan halk buraya hac ziyareti gerçekleştirir. Bu özel gün, herkes tarafından beklenir; ziyaretçiler yanlarında hediyeler ve adaklar getirir. Rivayetlere göre, o gün su kilisenin üzerinden çekilir ve yapı ikindi vaktine kadar açıkta kalır. Ardından su yeniden yükselir, kiliseyi tamamen kaplar ve yapı bir sonraki yılın aynı gününe kadar tekrar su altında kalır¹³¹.

Bu Denizdeki Acayip Canlılar

Abdurrahman b. Hârûn el-Muğâribî'nin¹³² rivayetine göre, kendisiyle birlikte deniz yolculuğuna çıkan bir grup, *Batrûn* adı verilen bölgeye ulaşmışlardır. Yolculuk sırasında aralarında bulunan Sıkiliyyeli bir çocuk oltasını denize atmış ve insana benzeyen bir balık yakalamıştır. Bu balığın kuyruğunun arkasında "*Lâ ilâhe illâllâh*" (Allah'tan başka ilah yoktur), başında "*Muhammed*", sol kulağının arkasında ise "*Resûlullah*" (Allah'ın elçisidir) yazılı idi¹³³.

Tuhfetü'l-Garâib yazarının anlattığına göre, Mağrib Denizi'nde *Mârûz* adı verilen bir kuş türü yaşar. Bu kuş "*mübarek bir kuş*" olarak bilinir. Denizciler *Mârûz*'u uğurlu kabul eder ve onu teberrük edilen bir varlık olarak görür. Deniz sakinleştğinde bu kuş sahile gelir ve yumurtlar. Denizciler yumurtaları gördüklerinde denizin sükûnetini koruyacağını anlar. Gemi herhangi bir tehlikeyle karşılaşacak olursa *Mârûz* kuşu geminin önünde uçar; havada alçalıp yükselerek yaklaşan tehlikeyi denizcilere haber verir. Bu hareketleriyle denizcileri uyarır ve gerekli tedbirleri almalarını sağlar¹³⁴.

*İhtiyar Yahûdî*¹³⁵ adlı varlığın durumu şu şekildedir: Ebû Hâmid şöyle der: "*Bir hayvandır; yüzü insana benzer, beyaz sakalı vardır. Bedeni kurbağayı, saçı ise ineği andırır. Büyüklüğü buzağı kadardır. Cumartesi geceleri denizden karaya çıkar ve pazar günü güneş batıncaya kadar karada kalır. Güneşin batmasıyla birlikte kurbağa gibi suya atlar. Son derece hızlı yüzdüğünden gemiler dahi ona yetişemez. Eğer bu hayvanın derisi, gut hastalığına yakalanmış bir kimsenin derisine temas ederse, kişi derhal iyileşir ve ağrısı tamamen geçer.*"¹³⁶.

Ebû Hâmid el-Endelüsî, Bağl balığı hakkında şunları aktarmaktadır: "*Mecmau'l-Bahreyn*'de dağ gibi büyük bir balık gördüm. Çok gür ve yankılı bir ses çıkarıyordu; bu ses, insanın kalbini yerinden oynatacak kadar güçlüydü. Çıkardığı sesle deniz köpürmeye ve dalgalar yükselmeye başladı, hatta batmaktan korktuk. Denizciler bana şöyle dediler: 'Bu balığa katır balığı denir. Bu balık, kendisinden daha büyük bir balıktan kaçır. Büyük balık onu yemek ister ve Karanlık Denizi'nde peşine düşer. Ancak (katır balığı), ondan kaçarak *Mecmau'l-Bahreyn*'i geçer ve *Rum Denizi*'ne ulaşır. Büyük balık ise büyüklüğünden dolayı *Mecmau'l-Bahreyn*'i geçemez.' Orada yaşayan halk da bu bilgiyi doğrulamıştır."¹³⁷.

Ebû Hâmid el-Endelüsî, Mûsâ (as.) ve Yûşâ (as.)'nın balığı hakkında ise şu bilgileri vermektedir: "*Sebe şehri yakınlarında bir balık gördüm. Bu balığın bir kısmı Hz. Mûsâ ve Hz. Yûşâ tarafından yenilmiş, diğer kısmı ise Allah tarafından diriltirmiştir. O günden bu yana bu balığın nesli devam etmektedir. Balığın uzunluğu bir zira'dan fazladır, eni ise bir karış kadardır. Yarısı kemik ve kılçıktan oluşur; iç organlarını koruyan ince bir zarla kaplıdır. Başı yarım biçimindedir. Onu kemik tarafından gören kimse, ölü bir balık zanneder; ancak diğer kısmı canlı*

¹²⁹ Kazvinî, 'Acâibü'l-Mahlûkât, s. 120.

¹³⁰ Kazvinî, eserinde bu adanın Mağrib Denizi'nde bulunduğu dair kendi şüphesini açıkça dile getirir; ancak adanın günümüzdeki durumuna ilişkin kesin bir bilgiye ulaşamamaktadır.

¹³¹ Kazvinî, 'Acâibü'l-Mahlûkât, s. 120.

¹³² Bu, Kazvinî'nin naklettiği sözlü kaynaklardan biridir.

¹³³ Kazvinî, 'Acâibü'l-Mahlûkât, s. 120.

¹³⁴ Kazvinî, 'Acâibü'l-Mahlûkât, s. 120-121.

¹³⁵ Bu balık, Deniz Kızı veya Dugong ile özdeşleştirilmektedir. Bk. Carboni, *The Wonders of Creation*, s. 363.

¹³⁶ Kazvinî, 'Acâibü'l-Mahlûkât, s. 121.

¹³⁷ Kazvinî, 'Acâibü'l-Mahlûkât, s. 121.

ve sağlıklıdır. İnsanlar bu balığı kutsal kabul eder ve saygın kimselere hediye ederler. Yahudiler ise bu balığı pişirip kurutarak uzak diyarlara götürürler.”¹³⁸.

Bulgariye balığı hakkında da Ebû Hâmid el-Endelüsî şu bilgileri aktarmaktadır: “Şekil olarak Bulgar şapkasına benzer. Karnında bağırsaklara benzeyen bir yapı vardır. Ne başı ne gözü bulunur; ancak siyah ineğin safra kesesine benzer bir safra kesesi vardır. Balık ağa takıldığında hızla çırpınır ve suyu siyaha dönüştürür. Kanaatimce bu siyah madde, safra kesesinden salınan sıvıdır. Ağa yakalandığında mürekkep benzeri bir madde salgılar ve çevresini siyaha boyar. Bu madde bir yere değdiğinde kolay kolay çıkmaz.”¹³⁹.

Başka bir balık türü daha bulunmaktadır. Ebû Hâmid’in aktardığına göre, bu balık parçalara ayrılrsa dahi hareket etmeye devam etmektedir. Pişirilmek üzere tencereye konulduğunda dahi sürekli kıpırdanır ve bu hareket, pişme işlemi tamamlanıncaya kadar devam etmektedir. Eti ise son derece lezzetli ve güzeldir¹⁴⁰.

Hittâf adıyla bilinen bir balık türü de vardır. Ebû Hâmid bu balık hakkında şöyle der: “Bu balığın sırtında siyah renkli iki kanat bulunmaktadır. Sudan çıkarak bir süre havada uçar, ardından yeniden denize döner.”¹⁴¹.

Minâre balığı olarak adlandırılan bir tür ise gemilerin üzerine kendisini bırakarak onları parçalar. Bu balık, deniz halkı arasında oldukça iyi bilinir. İnsanlar onun yaklaştığını hissettiklerinde, onu uzaklaştırmak ve büyük bir felaketten korunmak amacıyla bakır kaplara vurur ve borazanları çaldır¹⁴².

Farklı bir balık türü daha vardır¹⁴³. Bu balık, sular çekildiğinde bu balık çamur üzerinde kalır ve yaklaşık altı saat boyunca çırpınır. Bu süreçte derisi soyulur; derisinin altından iki kanat ortaya çıkar. Balık, bu kanatlar sayesinde denize doğru uçar. Ebû Hâmid el-Endülüsî de bu olayı aktaranlar arasında yer alır. Bunun yanı sıra, Mağrib Denizi’nde çok sayıda ejderhanın yaşadığına dair rivayetler bulunur. Bu ejderhalar genellikle Antakya’ya bağlı Akra’ Dağı çevresinde, Lâzkiye ve Trablus şehirleri civarında görülür¹⁴⁴.

Hazar Denizi (Bahrü’l-Hazar)

Hazar Denizi, kuzey yönünde yer alır; Cürcân ile Taberistân’ın doğusunda bulunur. Denizin kuzeyinde Hazar memleketi, batısında Akîk Dağları, güneyinde ise Cebel ve Deylem bölgeleri yer alır. Hazar Denizi, büyük ve geniş bir deniz olarak bilinir ve başka bir denizle bağlantısı yoktur. Deniz çevresini dolaşanlar başladıkları noktaya ulaşırdı. Hazar Denizi’nin geçilmesi zor ve dalgaları şiddetlidir. Ayrıca bu denizde gelgit olayı meydana gelmez. Denizde inci veya değerli mücevherler bulunmaz. Adalar yerleşime elverişli değildir; buna karşılık bu adalarda bol miktarda su ve ağaç bulunur. Rivayetlere göre denizin çevresi bin beş yüz fersah, uzunluğu sekiz yüz mil, genişliği ise yaklaşık altı yüz mildir. Genel görünümü itibarıyla yuvarlak bir şekle sahiptir¹⁴⁵.

Bu Denizin Adaları

Yılanlar Adası¹⁴⁶: Ebû Hâmid el-Endülüsî, söz konusu dağın yakınında yer alan bu adanın yılanlarla dolu olduğunu aktarır. Ada çok sayıda ot ve bitki barındırır; yılanlar bu bitkiler arasında yaşar. Yılanların yoğunluğu sebebiyle adada yürümek neredeyse imkânsız hâle gelir. Buna rağmen adada pek çok kuş türü yaşar ve yılanlar kuşların yumurtalarına ya da yavrularına zarar vermez. İnsanlar kuş yumurtalarını toplamak için adaya geldiklerinde, ellerindeki sopalarla yılanları kenara iter ve yumurtalara zarar vermeden toplar¹⁴⁷.

¹³⁸ Kazvinî, ‘Acâibü’l-Mahlûkât, s. 121.

¹³⁹ Kazvinî, ‘Acâibü’l-Mahlûkât, s. 121.

¹⁴⁰ Kazvinî, ‘Acâibü’l-Mahlûkât, s. 122.

¹⁴¹ Kazvinî, ‘Acâibü’l-Mahlûkât, s. 122.

¹⁴² Kazvinî, ‘Acâibü’l-Mahlûkât, s. 122.

¹⁴³ Bu balığın mevcut durumu tespit edilememiştir.

¹⁴⁴ Kazvinî, ‘Acâibü’l-Mahlûkât, s. 122.

¹⁴⁵ Kazvinî, ‘Acâibü’l-Mahlûkât, s. 122.

¹⁴⁶ Kazvinî, eserinde bu adanın Hazar Denizi’nde bulunduğu dair kendi şüphesini açıkça dile getirir; ancak adanın günümüzdeki durumuna ilişkin kesin bir bilgiye ulaşılamamaktadır.

¹⁴⁷ Kazvinî, ‘Acâibü’l-Mahlûkât, s. 123.

Cin Adası¹⁴⁸: Bu adada ne insanlar ne de vahşi hayvanlar yaşar. Rivayetlere göre adadan zaman zaman “*cinler galip geldi*” şeklinde sesler yükselir. Buna rağmen hiç kimse adaya yaklaşmaya cesaret edemez¹⁴⁹.

Ganm Adası¹⁵⁰: Halifenin¹⁵¹ elçisi Sellâm et-Tercümân¹⁵², Hazar kralına ada ile ilgili şu bilgileri verir: “*Ganm Adası, Bulgar ile Hazar arasında yer alır. Ada çekirge sürüsünü andıracak yoğunlukta dağ koyunlarıyla doludur. Koyunların sayısı o kadar fazladır ki adadan kaçmaları mümkün değildir. Ada halkı, bu hayvanlar dışında başka bir canlı türüne rastlamaz. Buna karşılık ada, pınarları, geniş otlakları ve bol ağaçlarıyla son derece zengin bir doğal yapıya sahiptir.*”¹⁵³.

Bu Denizdeki Acayip Canlılar

Ebû Hâmid el-Endülüsî, vezir İbn Hübeyre'ye sunduğu *Acâib* adlı eserinde, halifenin Hazar kralına elçi olarak gönderdiği Sellâm et-Tercümân'a ait bir rivayeti nakleder. Rivayete göre Sellâm et-Tercümân, Hazar kralının yanında günlerce kalır. Bu süre zarfında bir gün büyük bir balık avlanır¹⁵⁴ ve iplerle karaya çekilir. Balığın kulağından, uzun saçlı, güzel yüzlü ve al yanaklı bir cariye çıkar. Onu karaya çıkardıklarında yüzüne tokat atarlar, saçlarını yolup çığlık atmasına sebep olurlar. Allah Teâlâ'nın bu cariyenin göbeğinden dizlerine kadar uzanan ve bir giysi gibi bedenini örten bir deri tabaka yarattığı rivayet edilir. Söz konusu cariye karada ölünceye kadar kalır¹⁵⁵.

Ebû Hâmid ayrıca Hazar Denizi'nde *Tinnîn-ı Azîm* (Büyük Ejderha) adı verilen bir yaratığın bulunduğunu da aktarır. Rivayetlere göre bu ejderha, denizden kara bir buluta benzer şekilde yükselir ve insanlar onu hayretle seyreder. Deniz canlılarına zulmettiğinde Allah, bir bulut gönderir ve ejderhayı bu bulutun üzerine çıkarır. Ejderha siyah bir yılanı andırır; kuyruğu bir ağaca ya da binaya temas ettiğinde onları yok ederdi. Nefes alıp verirken ağzından ateş püskürtür ve çevresindeki ağaçları yakar. Bazı rivayetler, Allah'ın bu ejderhayı Ye'cûc ve Me'cûc kavmi için bir yiyecek olarak hazırladığını ileri sürer. Benzer bir anlatıyı İbn Abbâs da nakleder¹⁵⁶.

Sonuç

13. yüzyılın önde gelen İslâm coğrafyacı ve kozmograflarından Zekeriyâ b. Muhammed el-Kazvinî (öl. 681/1283), kaleme aldığı *'Acâ'ibü'l-Mahlûkât* ve *Garâ'ibü'l-Mevcûdât* adlı eserleriyle İslâm bilim ve kültür tarihinde önemli bir yer edinmiştir. Coğrafyadan zoolojiye, botanikten etnografyaya uzanan geniş bir yelpazede bilgi derleyen bu eser, dönemin ilmî birikimini yansıtanın çok ötesine geçmektedir; aynı zamanda Orta Çağ insanının evreni nasıl anlamlandırıldığını, tabiatı nasıl okuduğunu gözler önüne sermektedir. Kazvinî, coğrafi gözlemleri halk rivayetleriyle ustalıkla harmanlayarak insanları, hayvanları, coğrafi bölgeleri ve doğa olaylarını birbirini tamamlayan bir bütün olarak ele almıştır.

Bu çalışma, söz konusu eserin denizler ve adalar bağlamındaki bölümlerine odaklanmakta; burada anlatılan sıra dışı mahlûkları ve olağandışı hayvan türlerini mercek altına almaktadır. Kazvinî'nin aktardığı varlıklar; görünüşleri, yaşadıkları ortamlar ve taşıdıkları nitelikler açısından tek tek ele alınmıştır. Dikkat çekici olan şudur: Eserde kimi canlılar gerçek gözlemlere dayanırken kimileri, farklı kültürlerin mitolojik imgelerine rahatlıkla bağlanabilecek özellikler taşımaktadır. Bu çift katmanlı yapı, eseri salt zoolojik bir kaynak olmaktan çıkarıp dönemin hayal dünyasını ve kolektif belleğini yansıtan canlı bir metin hâline getirmektedir.

¹⁴⁸ Cin Adası'nın günümüzdeki durumuna dair bilgiye ulaşılamamıştır.

¹⁴⁹ Kazvinî, *'Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 123.

¹⁵⁰ Kazvinî, eserinde Ganm Adası'nın Hazar Denizi'nde bulunduğu dair kendi şüphesini açıkça dile getirir; ancak adanın günümüzdeki durumuna ilişkin kesin bir bilgiye ulaşılamamaktadır.

¹⁵¹ Abbâsî halifesi Vâsık-Billâh'tır (842-847). Bk. Kadir Kan, “Vâsık-billâh”, *DİA*, C. XLII, İstanbul 2012, s. 548.

¹⁵² Abbâsî halifesi Vâsık (öl. 232/847), Sellâm et-Tercümân'ı Ye'cûc ve Me'cûc ile ilgili bilgi toplaması için görevlendirmiştir. Bk. Murat Ağarı, “İslâm Coğrafyacılarında Ye'cûc ve Me'cûc Bahsi”, *Çeşm-i Cihan: Tarih, Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi*, C. 7, S. 2, (2020), s. 14.

¹⁵³ Kazvinî, *'Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 123.

¹⁵⁴ Bu balığın tespiti yapılamamıştır.

¹⁵⁵ Kazvinî, *'Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 123.

¹⁵⁶ Kazvinî, *'Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 123-124.

Adalar söz konusu olduğunda Kazvinî, inci ve amber gibi değerli doğal kaynaklara ilişkin ayrıntılı bilgiler aktarmaktadır; bu bilgiler, dönemin deniz ticaretiyle ne denli iç içe geçtiğini açıkça ortaya koymaktadır. Deniz canlılarına dair pasajlarda ise onun kendine özgü yöntemi bir kez daha kendini göstermektedir: Gözlem ile efsane, neredeyse eşit ağırlıkla yan yana durur. Balık göçleri, denizin köpürmesi, rüzgâr hareketleri ve mevsim döngülerine ilişkin açıklamalar, günümüz okuyucusuna dönemin doğa felsefesini bütün canlılığıyla aktarmaktadır. Çalışma aynı zamanda bu mahlûkların hangi coğrafyalarla özdeşleştirildiğini, anlatılarda tekrar eden temaları ve tasvir yöntemlerini de irdellemektedir. Denizlerin karanlık derinliklerinde yaşadığı öne sürülen dev yaratıklar, insan ile hayvanın iç içe geçtiği melez varlıklar, akıl almaz büyüklükteki balıklar ve ıssız adalara yakıştırılan gizemli canlılar ayrı başlıklar altında incelenmiştir. Bunların İslâm coğrafya geleneği, seyahatnâmeler ve önceki *acâib* literatürüyle nasıl bir ilişki kurduğu da araştırmanın temel sorularından birini oluşturmaktadır.

Acâib kavramı, eserin omurgasını oluşturduğu gibi denizlere ilişkin bölümlerde de belirleyici bir rol oynamaktadır. Hazar Denizi tasvirlerinde cinler, ejderhalar ve tılsımlı varlıklar; yılanlar, kuşlar ve koyunlarla aynı sayfada, aynı gerçekliğin parçaları olarak anlatılmaktadır. Kızıldeniz’e gelindiğinde ise Kazvinî, Firavun’un boğulma sahnesini coğrafi bilginin içine doğal bir şekilde yerleştirmektedir. Bu tercih, coğrafyanın o dönem için ne anlama geldiğini çarpıcı biçimde özetler: Yalnızca fiziksel mekânlar değil, kutsal tarihin sahneleri ve ibret dersleri. *Acâib* kavramının bu denli işlevsel kullanımı, onun Kazvinî’nin zihin dünyasında sıradan bir edebî süs olmadığını; bilgiyi kategorize etmenin, anlamlandırmanın epistemolojik bir aracı olduğunu göstermektedir. Elbette eserde anlatılan pek çok varlık, modern bilimin süzgecinden geçirildiğinde gerçeklikten uzak görünmektedir. Ancak bu, söz konusu anlatıların değersiz olduğu anlamına gelmez; aksine onlar, Orta Çağ insanının bilinmeyene duyduğu merakı, uzak diyarlara ilişkin hayal gücünü ve tabiat karşısındaki derin düşünce dünyasını anlamamız için eşsiz bir pencere sunmaktadır. Denizler ve adalar, o yüzyıllarda hakkında en az bilgi sahibi olunan coğrafyalardı ve bu boşluk çoğunlukla olağanüstü varlıklarla dolduruluyordu. Kazvinî’nin anlattıkları da tam olarak bu zihniyetin ürünüdür.

Sonuç olarak bu çalışma, ‘*Acâ’ibü’l-Mahlûkât*’ın denizler ve adalar bölümündeki sıra dışı varlıkları mercek altına alarak bunların İslâm coğrafya ve kozmografya geleneğindeki yerini belirlemeyi hedeflemektedir. Asıl amaç ise şunu göstermektir: Kazvinî’nin eseri, bir coğrafya kitabının çok ötesindedir. Doğayı, tarihi, dini ve sembolik anlatıyı tek bir çatı altında buluşturan bu yapıt, Orta Çağ İslâm dünyasının evren tasavvurunu bugüne taşıyan ve bu açıdan hem bilim tarihi hem de kültürel coğrafya için vazgeçilmez bir kaynak olmaya devam eden özgün bir eserdir.

Kaynakça

- A. Ramazan Ahmed, *Rihletü ve’r-Rahhâletü’l-Müslimîn*, Cidde, t.y.
- Ağarı, Murat, “İslâm Coğrafyacılarında Ye’cûc ve Me’cûc Bahsi”, *Çeşm-i Cihan: Tarih, Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi*, S. 7/2, 2020, s. 2-32.
- Ağarı, Murat, *Kazvinî’nin Âsârü’l-Bilâd ve Ahbâru’l-İbâd’ı (İnceleme-Değerlendirme)*, Kitabevi Yay., İstanbul, 2009.
- Alkan, Hayri, “Kazvinî ve İbnü’l-Verdî’nin Kozmografya Eserlerinde Şifalı Bitkiler: Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, S. 12/4, 2025, s. 909-928.
- Alkan, Hayri, “The Evaluation of The Human Anatomy in Qazwini’s Aja’ib Al-Makhluqat from The Perspective of Divine Order and Wisdom”, *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 10/1, 2026, s. 77-96.
- Arioli, Angelo, *Le Isole Mirabili. Periplo Arabo Medievale*, Einaudi, Turin, 1989.
- Aykaç, Mehmet, “İbn Hübeyre, Ebü’l-Muzaffer”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. XX, İstanbul, 1999, s. 82-83.

Carboni, Stefano, *The Wonders of Creation and Singularities of Painting a Study of the Ilkhanid London Qazwini*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2015.

ed-Demirî, Muhammed b. Musâ b. İsâ, *Hayâtü'l-Hayevân i'l-Kübrâ*, C. 2, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, 1992.

el-Azzâvî, Abbâs, *Ta'rîf bi'l-Müerrihîn fî Ahdi'l-Mogûl ve't-Türkmân*, Şeriketü't-Ticare, Bağdat, 1957.

el-Hamevî. Yâkût, *Mu'cemü'l-Büldân*, C. 2, Dâru Sadır, Beyrut, 1977.

et-Tâcir, Süleymân, *Doğunun Kalbine Seyahat*, (Çev. Ramazan Şeşen), Yeditepe Yay., İstanbul, 2018.

Hayashi, Norihito, "Scientific or Narrative? The Tradition of Illustration of the al-Qazwini's Ajaib al-Mahluqat in the Late 15th Century Persian Manuscripts", *Journal of Computational and Theoretical Nanoscience*, S. 23/5, 2017, s. 4701-4704.

İbnü'l-Verdî, *Harîdetü'l-'Acâ'ib ve Ferîdetü'l-Garâ'ib*, (Tsh. Mahmûd Fahuri), Dârü's-Şarki'l-Arabi, Halep, 1991.

İzgi, Cevat, "Kazvinî, Zekeriyâ b. Muhammed", *DİA*, C. XXV, Ankara, 2022, s. 160.

Kan, Kadir, "Vâsik-billâh", *DİA*, C. XLII, İstanbul, 2012, s. 548-549.

Kandemir, M. Yaşar, "Şa'bî", *DİA*, C. XXXVIII, İstanbul, 2010, s. 217-218.

Kaya, Mahmut, "Râzî, Ebû Bekir", *DİA*, C. XXXIV, İstanbul, 2007, s. 479-485.

Kazvinî, *'Acâibü'l-Mahlûkât ve Garâ'ibü'l-Mevcûdat*, Matbaatü'l-Alamî, Beyrut, 2000.

Kazvinî, *Âsâru'l-Bilâd Ahbâru'l-İbâd*, Dâru Sadır, Beyrut, t.y.

Lewicki, T., "Al-Kazwini", *The Encyclopaedia of Islam*, C. 4, 1997, s. 865-866.

Ma'lûf, Emîn, *Mu'cemü'l-Hayevân*, Dâru'r-Râidi'l-Arabî, Beyrut, 1985.

Mehren, August Ferdinand, *Manuel de la Cosmographie du Moyen Age Traduit de L'arabe Nokhbet ed-Dahr fî 'Adjaib-il-birr wal-Bahr de Shem ed-Din Abou-'Abdallah Moh'ammed de Damas*, Meridian, Amsterdam, 1964.

Öztürk, Mustafa, "Zülkarneyn", *DİA*, C. XLIV, İstanbul, 2013, s. 564-567.

Ruiter, Jan Jaap de, *Embryology in the 'Aja'ib al-Makhluqat of Zakariya b. Muhammad b. Mahmud al-Qazwini*, (Basılmamış Doktora Tezi), Utrecht Devlet Üniversitesi Doğu Bilimleri, Utrecht, 1985.

Yazıcı, İshak, "Semerkandî, Ebû'l-Leys", *DİA*, C. XXXVI, İstanbul, 2009, s. 473-475.

Zekî Muhammed Hasan, *Rehhâletü'l-Müslimûn fî Usûri'l-Vustâ*, Dârü'r-Raidi'l-Arabî, Beyrut, 1981.

Zeydân, Corcî, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, (Çev. Nejdî Gök), İletişim Yay., İstanbul, 2012.

Extended Abstract

Zakariyya ibn Mohammad al-Qazwini (d. 681/1283), who lived in the thirteenth century, one of the most productive periods of medieval Islamic thought, made an important contribution to the fields of geography and cosmography through his works. His book *'Aja'ib al-Makhluqat and Ghara'ib al-Mawjudat* is considered one of the most original and comprehensive works written in this field. The book covers a wide range of topics, including the structure of the heavens and the earth, animals, plants, minerals, different communities, and natural phenomena. In this work, al-Qazwini drew on the knowledge of earlier geographers, historians, and travelers and presented the worldview of his period in a clear and systematic way. The book remains an important source for researchers studying the medieval Islamic understanding of the universe and nature.

The section of the work devoted to the sublunary world, that is, the earthly realm, is particularly noteworthy. This section contains detailed descriptions of mountains, rivers, seas, islands, and various living creatures. Here, al-Qazwini does not limit himself to presenting only known and verified information; he also includes stories about distant lands, as well as the imagination and cultural beliefs of different societies. The accounts of seas and islands are especially interesting in this respect, as they reveal the intellectual boundaries and scope of knowledge within the Islamic geographical tradition.

This study examines the information provided by al-Qazwini on seas, islands, and the extraordinary creatures associated with them in his work. The descriptions of the Great Ocean, the Mediterranean Sea, the China Sea, the Indian Sea, the Persian Sea, the Red Sea, the Sea of Zanj, the Western Sea, and the Caspian Sea are analyzed individually. The islands, communities, and living creatures connected with these seas are also discussed. The study employs textual examination and content analysis methods, and the narratives are evaluated within their historical and cultural contexts.

It appears that al-Qazwini used multiple sources when describing the seas. Some of the information corresponds with the accounts of early Islamic geographers, while other parts are based on travel narratives or popular stories. Information about geography, trade routes, and islands reflects the geographical knowledge of the period, whereas the extraordinary descriptions of distant lands give the work its *'aja'ib* (wonders) character.

Marine creatures and extraordinary beings believed to live on distant islands also occupy an important place in the work. Beyond known species, al-Qazwini includes accounts of gigantic creatures said to inhabit the depths of the seas, dragons, and beings that combine both human and animal characteristics. While describing their physical features, habitats, and effects on people, the author often drew upon earlier geographical, historical, and travel literature, and at times included stories that were widely circulated among the public. Although these accounts may seem unrealistic according to modern scientific standards, they provide important information about the period's understanding of knowledge, nature, and cosmography. In the medieval world, seas and remote islands were often seen as symbols of the unknown, and these places were commonly linked with extraordinary beings and strange creatures. The descriptions given by al-Qazwini reflect the geographical knowledge of his time, legends passed down from different cultures, and people's curiosity about distant lands. In this way, the work is an important source that helps us understand the knowledge and beliefs that shaped perceptions of seas, islands, and regions that were not yet fully known in the medieval Islamic world.

In this study, information about the physical characteristics, habitats, and behaviors of these beings is examined from a comparative perspective, and their similarities and differences are identified. The relationship between al-Qazwini's accounts and earlier sources, as well as his own distinctive narrative style, is also analyzed. The article aims to address the geographical, cultural, and intellectual background behind these descriptions from a holistic perspective.